

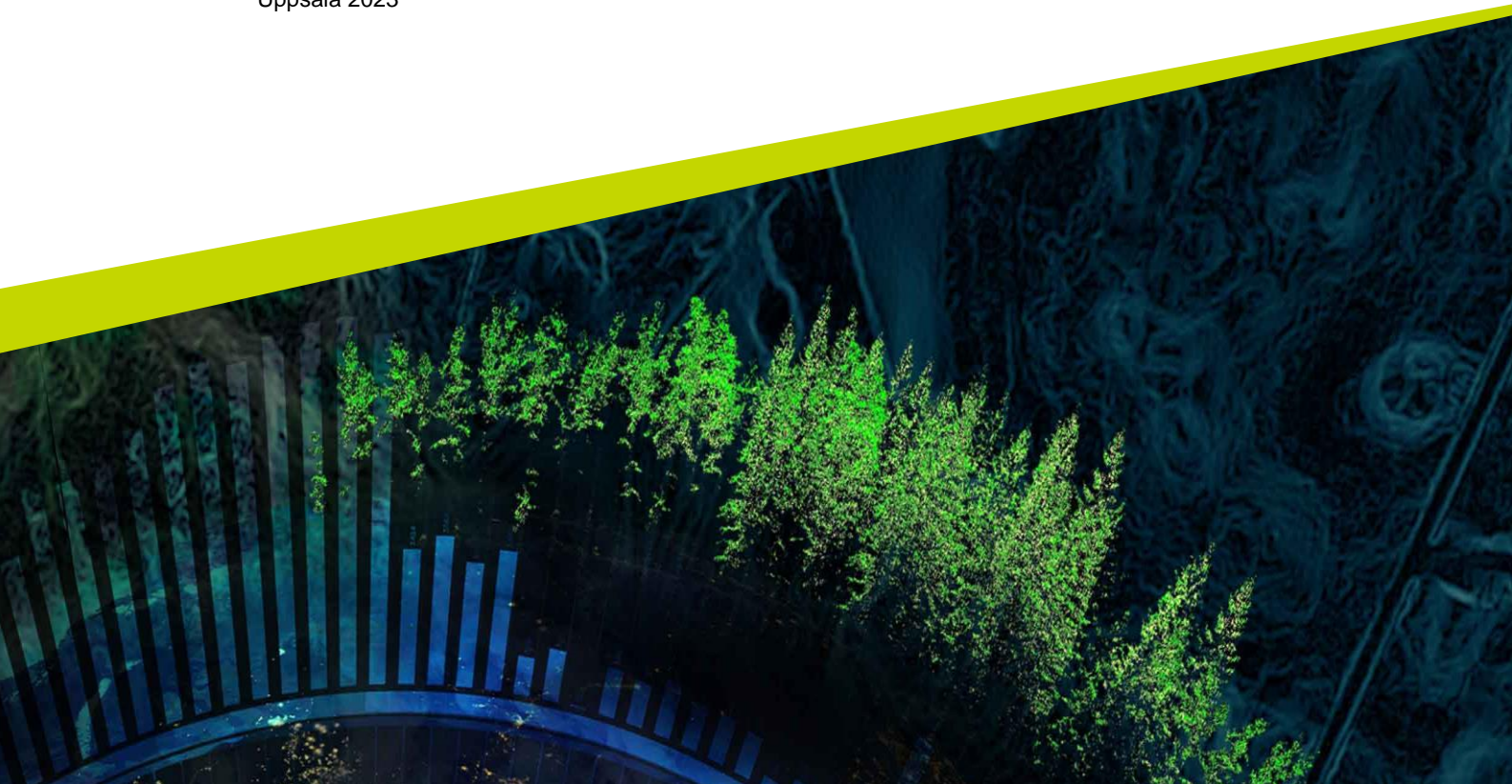
Synen på djur, veterinärens ansvar och moralisk stress hos veterinärstudenter

Finns olikheter mellan årskurserna?

Alva Orrenius

Självständigt arbete • 30 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Fakulteten för veterinärmedicin och husdjursvetenskap
Veterinärprogrammet

Uppsala 2023

Synen på djur, veterinärens ansvar och moralisk stress hos veterinärstudenter. Finns olikheter mellan årskurserna?

Veterinary students' attitudes towards animals, the veterinarian's responsibility and moral stress. Are there differences between years?

Alva Orrenius

Handledare: Helena Röcklinsberg, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för husdjurens miljö och hälsa (HMH)

Examinator: Eva Sandberg, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för anatomi, fysiologi och biokemi (AFB)

Omfattning: 30 hp

Nivå och fördjupning: Avancerad nivå, A2E

Kurstitel: Självständigt arbete i veterinärmedicin

Kurskod: EX1003

Program/utbildning: Veterinärprogrammet

Kursansvarig inst.: Institutionen för kliniska vetenskaper

Utgivningsort: Uppsala

Utgivningsår: 2023

Nyckelord: djursyn, moralisk stress, veterinäretik, veterinärstudenter

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för veterinärmedicin och husdjursvetenskap

Veterinärprogrammet

Sammanfattning

Det här arbetet handlar om hur veterinärstudenter ser på djur, vad veterinärens etiska ansvar är och om moralisk stress. Syftet med arbetet är att jämföra hur studenter i årskurs ett och studenter i årskurs fem på veterinärprogrammet tänker kring de här ämnena. Syftet är också att undersöka om studenter med en viss typ av djursyn ser på veterinärens etiska ansvar och moralisk stress på ett annat sätt än studenter med ett annat synsätt på djur.

En webbenkät skickades ut till årskurs ett och årskurs fem på veterinärprogrammet i Sverige under våren 2023. Enkäten innehöll frågor om djursyn, veterinärens etiska ansvar och moralisk stress. Enkäten var öppen i 17 dagar och besvarades fullständigt av totalt 55 personer (25 personer i årskurs ett och 30 personer i årskurs fem), däremot redovisas fler svar i första delen av enkäten då 77 personer påbörjade enkäten och hoppade av längs vägen.

Det mest framträdande med den här studien är kopplingen mellan djursyn, veterinärens ansvar och risken för moralisk stress. En av frågorna som studenten fick i enkäten var att sätta in olika djurslag på en värderingsskala mellan 1-10, där en människa ansågs ha värde 10. Studenter som värderat djurslaget höna lågt på värderingsskalan (1-5) gjorde en större skillnad på sällskaps- och lantbruksdjur senare i enkäten. Denna skillnad mellan sällskaps- och lantbruksdjur sågs inte hos studenter som värderat djurslaget höna högre på värderingsskalan (9-10). Skillnader ses även gällande hur djursynen påverkar upplevelsen av moralisk stress. Studenter som värderat hönan högt upplever fler faktorer som moraliskt stressande än studenter som värderat hönan lågt.

I övrigt sågs i den här studien att studenter i årskurs fem inte upplever det lika moraliskt stressande att avliva ett friskt djur som studenter i årskurs ett upplever, samtidigt upplever studenter i årskurs ett det inte lika moraliskt stressande att fortsätta behandla ett djur med låg välfärd eller som de rekommenderat att avliva som studenterna i årskurs fem. Det som i tidigare forskning visats vara huvudsakliga orsaker till moralisk stress låg i topp även i den här undersökningen, nämligen att vid upprepade tillfällen avliva friska djur, fortsätta behandla ett djur med sänkt välfärd som man själv tycker ska avlivas samt hantera djurägare med ekonomiska restriktioner. Ytterligare en faktor till moralisk stress som framkom i den här studien var att inte kunna lägga den tid man önskar på varje patient. Många av resultaten i den här undersökningen går dock inte att dra några tydliga slutsatser av då svarsfrekvensen var relativt låg.

Nyckelord: djursyn, moralisk stress, veterinäretik, veterinärstudenter

Abstract

This study concerns veterinary students attitudes towards animals, what the veterinarians ethical responsibility is, and about moral stress. The purpose of the study is to compare how first year students and fifth year students in the veterinary program think about these subjects. The purpose is also to investigate whether students with a certain type of attitudes towards animals sees the veterinarians ethical responsibility and moral stress differently than students with other attitudes towards animals.

A web survey was sent to first year and fifth year students in the veterinary program in Sweden during the spring of 2023. The survey included questions about attitudes towards animals, the veterinarians' ethical responsibility, and moral stress. The survey was open for 17 days and was fully answered by a total of 55 people (25 people in the first year and 30 people in the fifth year). However, more answers are reported for some questions because 77 students started the survey but dropped out along the way.

The most prominent of this study is the link between attitudes towards animals, the veterinarian's responsibility, and the risk of moral stress. In one survey question the student was asked to place different animal species on a valuation scale from 1 to 10, where a human was considered to have a value of 10. Students who rated poultry low on the valuation scale (1-5) made a greater distinction between pets and farm animals later in the survey. This difference between pets and farm animals was not seen in those who rated poultry higher on the valuation scale (9-10). The study also highlights differences concerning how attitudes towards animals affect the experience of moral stress. Students who valued the poultry higher experience more factors more morally stressful than those who valued the poultry lower.

Otherwise, this study showed that fifth year students do not experience euthanizing a healthy animal as morally stressful as first year students do. At the same time, first year students do not experience continuing to treat an animal with low welfare or an animal they recommended euthanasia as morally stressful as fifth year students do. What was shown in previous research as causing more moral stress was also shown in the result of this study (convenience euthanasia of a healthy animal, continue treatment despite compromised animal welfare/quality of life, financial limitations on treatment). An additional factor to moral stress found in this study was that many students found the alternative of not being able to spend as much time as desired with each patient morally stressful. However, many of the results in this survey is uncertain because of the low response rate.

Keywords: attitudes towards animals, moral stress, veterinary ethics, veterinary students

Innehållsförteckning

1.	Inledning	9
2.	Litteraturoversikt.....	10
2.1	Samhället och veterinären	10
2.1.1	Samhällets förväntningar på veterinären.....	10
2.1.2	Veterinärens roll och relationen mellan veterinär och djurägare	11
2.1.3	Etik i veterinärutbildningen.....	12
2.2	Moralisk stress	13
2.2.1	Vad är moralisk stress?	13
2.2.2	Vad orsakar moralisk stress hos veterinärer?	14
2.2.3	Psykisk ohälsa hos veterinärer	15
2.2.4	Hantering av moralisk stress och hur man reducerar den hos veterinärer ..	16
2.3	Djursyn	17
2.3.1	Veterinärstudenters djursyn.....	17
2.3.2	Skillnaderna hos djur och människa gällande livskvalitet.....	20
3.	Material och metod	22
3.1	Enkät.....	22
3.2	Utskick och urval	23
4.	Resultat	24
4.1	Enkäten	24
4.1.1	Bakgrund.....	24
4.1.2	Djurens egenvärde	25
4.1.3	Djursyn.....	26
4.1.4	Värdering av olika djurslag	29
4.1.5	Veterinärens etiska ansvar	31
4.1.6	Kunskap om moralisk stress.....	35
4.1.7	Upplevelser av moralisk stress	37
4.1.8	Moraliska stressens påverkan på framtiden i arbetslivet.....	42
4.1.9	Hur djursynen påverkar synen på veterinärens etiska ansvar och upplevelsen av moralisk stress.....	45
5.	Diskussion	52
5.1	Slutsats	58

Referenser	60
Populärvetenskaplig sammanfattning	63
Tack	65
Bilaga 1	66

1. Inledning

Veterinärbristen är väl utbredd i Sverige. Nyligen genomförde regeringen en utredning där det beslutades att antalet platser på veterinärprogrammet skulle utökas (Utredningen om en hållbar och långsiktigt välfungerande hälso- och sjukvård för djur 2022). Psykisk ohälsa är väl utbredd inom veterinärkåren där tung arbetsbörda och oro kring att bli uthängd i media lyfts fram som orsaker (Gröna arbetsgivare 2019).

Veterinärer får dagligen handskas med att fatta svåra beslut där de ska se till djurets bästa samtidigt som de ska vara djurägaren till lags och ta hänsyn till dennes önskemål, vara empatisk kring de känslomässiga aspekterna mellan djur och människa samt sätta sig in i djurägarens ekonomiska förutsättningar (Morgan & McDonald 2007). Motstridiga krav kan leda till moralisk stress hos veterinären där det bildas en konflikt mellan eget synsätt, förväntningar av yrket och vad yrket faktiskt innebär (Rollin 2011).

Tidigare forskning har visat att veterinärstudenter i de senare årskurserna ser på djur på ett annat sätt än studenterna i de tidigare årskurserna (Clarke *et al.* 2017; Paul & Podberscek 2000). Anekdotiskt har det pratats om att veterinärstudenternas oro, respekt och medkänsla för djur minskar ju längre man kommer i veterinärutbildningen, nyare studier har dock visat att ingen säker skillnad kan ses mellan årskurserna (Clarke *et al.* 2017).

Syftet med det här examensarbetet är att jämföra synsättet hos veterinärstudenter som befinner sig i början av veterinärutbildningen med det hos studenter som befinner sig i slutet av utbildningen. Examensarbetet syftar också till att se om den djursyn som studenterna uppger att de har påverkar bedömningen de gör av sin egen risk för moralisk stress. Arbetet gjordes med hjälp av en enkät som handlade om djursyn, vad veterinärens etiska ansvar är och upplevelser av moralisk stress. Enkäten har skickats till veterinärstudenter i årskurs ett och årskurs fem på veterinärprogrammet i Sverige.

2. Litteraturöversikt

2.1 Samhället och veterinären

2.1.1 Samhällets förväntningar på veterinären

Samhället vänder sig ofta till veterinärer för beslut om hälsa och välfärd hos djur i tron att veterinärers utbildning, kunskap och träning säkerställer att den bästa och mest djurvänliga behandlingen blir resultatet (Blackwell & Rollin 2008; Siegford, Cottee, & Widowski 2010 se Dolby & Litster 2018). Lord *et al.* (2010) visar dock att det finns ett stort glapp i vad allmänheten tror att veterinärer kan och vad de faktiskt egentligen har kunskap om, eftersom de flesta veterinärer får ytterst lite eller ingen utbildning alls inom djurvälfärd (animal welfare) under studietiden. Trots att den allmänna veterinärutbildningen innefattar begränsad utbildning om djurvälfärd så diskuteras begreppet mycket inom professionen (Dolby & Litster 2018). Samtidigt håller veterinärens allmänna ansvar för djurhälsa och fokus på botande medicin på att förändras menar Meijboom (2018). Matproduktion sker inte längre främst lokalt och nationellt, utan har blivit mer globaliserad. Detta har resulterat i allt större gårdar vilket gett ändrade förväntningar på veterinären. Veterinären förväntas här hantera frågor om djurhälsa på besättningsnivå snarare än individnivå. Detta utmanar den traditionella synen som fokuserar på vården för det enskilda djuret.

Meijboom (2018) menar även att veterinärer inte längre håller på med bara djurrelaterade frågor. Begreppet ”One Health” är centralt där frågor om antibiotikaresistens och klimatpåverkan är i fokus och veterinärer måste ha ett globalt perspektiv med förståelse kring zoonoser. Detta innebär att veterinären inte bara kan fokusera på just sin patient. Veterinärer har därför avgörande skyldigheter och möjligheter att bidra med förbättring av folkhälsan genom förståelse av zoonotiska sjukdomar, upprätthålla mat- och vattenkvalitet samt främjande av vilda djur och ekosystem enligt Meijboom (2018).

2.1.2 Veterinärens roll och relationen mellan veterinär och djurägare

Samtycke (engelskans informed consent) inom veterinärmedicin är annorlunda jämfört med humanvården (Ashall *et al.* 2018). Besluten som fattas inom veterinärvården görs inte av patienten utan av patientens ägare. Liknande fenomen finns dock inom humanvården där det exempelvis inom barnsjukvård också finns en tredje part, de medicinska besluten fattas av en förälder (Rollin 2002; Ashall *et al.* 2018). En stor skillnad gällande samtycke inom humanvården jämfört med veterinärvården är att det inom humanvården handlar om att patienten ska ha rättigheter att ta beslut om sin egen kropp medan det inom veterinärmedicinen handlar om en ägares rätt att fatta egna beslut om sin egendom (Ashall *et al.* 2018). Det innebär att en veterinär har väldigt begränsad rätt att utföra det som hen anser vara bäst utan att djurägaren gett sitt tillstånd (Main 2006).

Det finns olika åsikter och uppfattningar om vilken roll veterinären bör ha i förhållande till patienter och djurägare (Morgan & McDonald 2007). Vissa menar att veterinären ska vara förespråkare för sina patienter, andra tycker att veterinären ska förespråka det som djurägaren vill och ytterligare en uppfattning är att veterinärens roll bara är att ge information så djurägaren har möjlighet att bestämma. På grund av dessa motstridiga föreställningar om veterinärens moraliska ansvar är det inte ovanligt att felkommunikation uppstår. Djuren ses mer och mer som familjemedlemmar och veterinärer behandlar då i allt större utsträckning djuren utifrån det som kallas för barnläkarmodellen och allt mindre utifrån det som kallas bilmekanikmodellen (Rollin 2002). Rollin (2002) menar då att enligt barnläkarmodellen blir djuren ett direkt föremål för moralisk och medicinsk oro, i motsats till bilmekanikmodellen där djuren är ett utilitaristiskt objekt vars värde främst är ekonomiskt samt att vara till nytta och ha en funktion för människan. Många veterinärer säger sig följa barnläkarmodellen men i praktiken ser man att de misslyckas med att förespråka djurens välbefinnande (Rollin 2006 se Hernandez *et al.* 2018).

Veterinärer och djurägare kan även vara oense om djurägarens skyldigheter gentemot djuren (Morgan & McDonald 2007). Hur mycket omsorg är djurägaren skyldig att ge sina djur? Är djurägarna ansvariga för behandling av komplexa medicinska problem? Är vårdnivån beroende av djurägarens betalningsförmåga eller bara av dennes betalningsvilja? Borde djurägare förväntas offra sina intressen för att betala veterinärvård? Även när veterinärer och djurägare har liknande åsikter om djurens betydelse och sitt eget ansvar gentemot dem kan skillnader uppstå när det är dags att bestämma vad som är bäst för patienten (Morgan & McDonald 2007). Exempelvis kan en veterinär vara övertygad om att en hund med kronisk artrit kommer att dra nytta av långvarig användning av smärtstillande läkemedel, medan hundens ägare är mer bekymrad över biverkningar av läkemedlet. Veterinären och djurägaren vill båda djurets bästa men skiljer sig åt gällande vägen dit.

Moraliskt sett är varken barnläkare eller veterinärer skyldiga till primär lojalitet till den tredje parten (Rollin 2002). Deras moraliska plikt är gentemot patienten, de är skyldiga att agera för patientens bästa och de måste följaktligen undvika förfrågningar från tredje part som inte ligger i patientens bästa. Det är dock en stor skillnad; om föräldrar skulle vägra vård av ett barn skulle domstolar gå in och ändra på det, så är det inte för djuren. Det är här som begreppet *aesculapian authority* kan och bör åberopas till förmån för djuret. *Aesculapian authority* är enligt Siegler och Osmond (se Rollin 2002) den unikt kraftfulla auktoritet som finns hos dem som samhället uppfattar som helare, historiskt spårbar till den tid då medicin var oskiljaktig från magi och religion. De som har *aesculapian authority* kan skapa kraftfulla yttranden. För många blir det som läkaren eller veterinären säger en självuppfyllande profetia vare sig de har rätt eller inte. Exempel på när detta kan användas är vid diskussioner om avlivning (Rollin 2002). Det ligger inom veterinärens roll som helande professionell att använda sin *aesculapian authority* för att hålla ett friskt djur vid liv. På samma sätt är det också en del av veterinärens skyldighet att få slut på lidande som urholkar djurets livskvalitet och veterinären kan använda sin *aesculapian authority* för att få slut på djurets lidande med avlivning.

Det är viktigt att veterinärer tillhandahåller lämplig information till djurägarna på ett sätt som de förstår (Morgan & McDonald 2007). Även om begränsande av information kan vara tilltalande för att undvika problematiska situationer, minskar denna ”lösning” djurägarnas autonomi och kan få långsiktiga konsekvenser för veterinären eller yrket genom förlust av förtroende. Av dessa skäl är det viktigt för veterinärer att diskutera alla moraliskt acceptabla behandlingsalternativ. Vissa frågor är föremål för stor debatt inom veterinärkåren och det är ibland svårt att veta om vissa alternativ är moraliskt acceptabla eller inte. Till exempel verkar avlivning vara ett acceptabelt alternativ vid svår sjukdom och oacceptabelt i fall av mild sjukdom menar Morgan & McDonald (2007).

Istället för att undanhålla eller begränsa information kan vissa veterinärer använda skuld eller stark övertalning gentemot djurägarna under etiska dilemman och på så sätt påverka djurägaren (Morgan & McDonald 2007). Veterinärer bör vara medvetna om denna makt-skillnad när de pratar med djurägare och personal om etiska val.

2.1.3 Etik i veterinärutbildningen

Etik räknas idag vara en så kallad dag-ett kompetens för veterinärer (Hernandez *et al.* 2018; Europaparlamentets och rådets direktiv 2005/36). Det betyder att etik är något som nyutexaminerade veterinärer förväntas kunna sin första dag efter examen. World Organisation for Animal Health (OIE) rekommenderar att etik och värdefrågor ska läras ut för att yrket ska ha hög standard. Hernandez *et al.* (2018) menar att utbildning inom etiskt resonemang och reflektion, kommunikations-

förmåga och färdigheter i beslutsfattande kan hjälpa till att minska den moraliska stressen hos veterinärer. I en dansk studie tyckte 78 % av veterinärerna att de fått bristande etikundervisning under sin utbildning och brist på vägledning i svåra etiska beslut (Kondrup *et al.* 2017). Hernandez *et al.* (2018) anser att etikutbildning under veterinärutbildningen kan bidra till att förbättra etisk känslighet och utrusta veterinärer med ramar och förhållningssätt som stödjer etiskt beslutsfattande. Att förespråka djurens välbefinnande kan ibland kräva mod, men är nödvändigt för att främja den veterinärmedicinska professionen och för att förbättra människans hänsyn till djur som kännande varelser.

Hagelin *et al.* (2000) gjorde en studie i Sverige där läkarstudenter och veterinärstudenter tillfrågades om det var moraliskt acceptabelt att använda försöksdjur. Seniors studenter svarade i högre utsträckning att det var acceptabelt än vad studenterna i de yngre årskurserna svarade. De seniora var också mer övertygade om att försöksdjur spelade en stor roll i utvecklandet av läkemedel för humansidan. 26 % av veterinärstudenterna blev generellt mer positivt inställda till djurförsök efter sin kurs i försöksdjurmedicin medan 3 % blev mer negativt inställda. 95 % av alla tillfrågade, alltså både veterinär- och läkarstudenter, tyckte att det var moraliskt acceptabelt att använda försöksdjur i forskningssyfte för att kunna behandla sjukdomar hos människor.

2.2 Moralisk stress

2.2.1 Vad är moralisk stress?

Moralisk stress är en unik form av stress som uppkommer hos personer som jobbar med och främjar välbefinnande hos djur (Rollin 2011). I många av dessa yrken (veterinärer, försöksdjurstekniker, djurhemsarbetare) har personerna gått in med inställningen att de ska hjälpa djur och höja deras välbefinnande men får också handskas med att orsaka smärta och ångest hos djuren. Det här skapar moralisk stress och det bildas en konflikt mellan förväntningarna om varför man började inom ett yrke och vad det i slutändan visar sig att man faktiskt gör inom yrket. Det finns inte heller några enkla sätt att lindra den här typen av stress. Stress orsakad av normala stressorer kan ofta lindras med exempelvis avslappningstekniker men dessa är inte tillgängliga för moralisk stress. Den slutliga effekten av den här typen av långvarig moralisk stress kan vara försämring av fysisk och psykisk hälsa och välbefinnande, missbruk, skilsmässa eller gå så långt som självmord.

Etiska konflikter och moralisk stress har även identifierats som en viktig källa till allmän stress för veterinärer där majoriteten rapporterat att de drogs till sina jobb av en motivation att ta hand om djur, men att yrkets verklighet och komplexitet kan krocka med detta ideal (Mitchener & Ogilvie 2002).

2.2.2 Vad orsakar moralisk stress hos veterinärer?

Det finns många orsaker till moralisk stress för veterinärer. Det som angetts vara mest stressande är att vid upprepade tillfällen och längre period avliva friska djur, fortsätta behandla ett djur med sänkt välfärd som man själv tycker ska avlivas samt hantera djurägare med ekonomiska restriktioner (Rollin 2011; Batchelor *et al.* 2012; Hartnack *et al.* 2016; Kondrup *et al.* 2017).

Avlivning

Hartnack *et al.* (2016) menar att avlivning beskrivits som det bästa och sämsta som finns inom den veterinära professionen, det är ett sätt att avsluta lidande medan det i andra fall innebär att man avslutar ett liv som hade kunnat räddas. Avlivning består av mindre än 1 % av veterinärens arbete men ändå är detta en mycket stor del av det som veterinärerna anser är stressfyllt. Hartnack *et al.* (2016) visade att kvinnliga veterinärer var mer ovilliga till så kallade ”bekvämlighetsavlivningar” (avlivningar av friska djur) än män. Studien visade även att de som arbetat längre tid var mer benägna att gå med på bekvämlighetsavlivningar än de som arbetat en kortare tid.

Rollin (2011) menar att i västerländska demokratier är den man är, den personliga identiteten, väldigt kopplad till vad man arbetar med. Veterinärer kan se sitt existensberättigande som att de förbättrar djurens hälsa, välbefinnande och lycka i sin samhällsroll. När veterinärer då möter förfrågningar om avlivning av friska djur, till och med ibland för djur som de har ansträngt sig mycket för att rädda tidigare, är det inte konstigt att de utsätts för moralisk stress och förlorad glädje i sitt arbete. Det som kan hända är att veterinären utövar sin *aesculapian authority* genom att dels vägra utföra avlivningen av ett friskt djur, dels att veterinärer påtalar att de inte fick sin veterinärlegitimation för att avliva friska djur.

Frågan om ett friskt djur ska avlivas på djurägarens begäran har beskrivits som den ”fundamentala frågan om veterinäretik”, veterinären tvingas välja mellan djurägare och djur (Rollin 2006 se Hernandez *et al.* 2018). Veterinären kan då hamna i en människocentrerad modell där hänsyn snarare tas till djurägarens behov istället för att se till djurets behov och välbefinnande menar författarna.

Fortsätta behandling av ett djur med sänkt välfärd

Rollin (2011) beskriver något som på svenska ungefär kan översättas till döds-hjälpsgåvan (engelskans *gift of euthanasia*). Veterinärer kan avsluta lidande genom att ge en lugn och smärtfri död. Djuren betraktas i allt högre grad som medlemmar av familjen och har idag en starkare moralisk status än de haft tidigare. Trots detta är djurens rättsliga status fortfarande att de är ägarnas egendom. I och med denna utveckling där djuren ses allt mer som familjemedlemmar har motviljan att använda sig av avlivning kommit in i veterinärmedicinen. Likaväl som att det kan uppstå en moralisk stress av att avliva friska djur, kan det också vara en motsvarande stressfaktor att inte få avliva sjuka djur som lider med dålig livskvalitet och prognos. I

båda situationerna är det djurägarens rätt att bestämma över sin egendom. Det här gör att veterinären tror sig veta vad som är det rätta att göra, men får trots sin expertis i viss mån ändå inte göra det.

Djurägare med ekonomiska restriktioner

Utbildning om hur man driver företag och företagsledning saknas inom veterinärutbildningen och är lågt prioriterat hos veterinärer (Kondrup *et al.* 2017). Veterinäretik och affärsverksamhet kan tyckas vara motsatser men båda spelar en roll när det gäller djurägare som inte kan betala. Det etiska engagemanget och klinikens ekonomiska krav kan hamna i konflikt med varandra.

Kondrup *et al.* (2017) visade i sin studie att veterinärer var mer benägna att avvisa behandling om de ofta stötte på djurägare som inte kan betala. I studien svarade 79 % att olika behandlingar erbjöds mer frekvent till kunderna med ekonomiska begränsningar jämfört med övriga kunder. Studien visade också att fler veterinärer var villiga att hjälpa till utan att få betalt gentemot en djurägare som inte hade möjlighet att betala om det gällde ett kejsarsnitt på en tik med dystoki än en katt som var påkörd av en bil eller en hund med fraktur där samtliga hade alternativ att avliva. Kondrup *et al.* (2017) drar slutsatsen att veterinärer alltså är mer påverkade i fall som involverar ofödda och unga djur och det tenderar oftare att resultera i pro-bono-arbete. Studien visade att väldigt få veterinärkliniker har en skriftlig policy för hur man hanterar kunder med ekonomiska begränsningar.

2.2.3 Psykisk ohälsa hos veterinärer

En form av psykisk ohälsa kan uppstå från indirekta trauman om man bevittnar eller lyssnar till någon annans trauma, snarare än att uppleva traumat själv (Moir & Van den Brink 2020). En del inom den här typen av psykisk ohälsa är det som på engelska kallas *compassion fatigue*, som på svenska betyder empatitrötthet. Empatitröttheten har beskrivits som ”kostnaden för att bry sig” (Figley 2013 se Moir & Van den Brink 2020). I en undersökning i USA visades att en tredjedel av veterinärerna fick poängen hög eller extremt hög risk för empatitrötthet (Figley & Roop 2006 se Moir & Van den Brink 2020).

McArthur *et al.* (2017) visade i en australisk studie att cirka 30 % av veterinärstudenterna löpte hög risk för utbrändhet och 24 % löpte hög risk för sekundär traumatisk stress. Utbrändhet beror ofta både på externa stressfaktorer, exempelvis höga krav på arbetsplatsen, samt interna stressfaktorer, exempelvis empatitrötthet (Moir & Van den Brink 2020). En källa till stress hos veterinärer kan vara trycket från djurägare med orealistiska förväntningar eller situationer där veterinären behöver balansera ekonomiska behandlingar med tillhandahållande av högkvalitativ vård (Mitchener & Ogilvie 2002). Hög arbetsbelastning, långa arbetstider, avlivning, engagemang för djuren, rädsla för klagomål eller att göra misstag samt höga prestationskrav nämns också ofta som stressorer (Gardner & Hini 2006;

Hogrell 2021). Källor till stress har också identifierats av låga inkomster, höga skulder (Volk *et al.* 2018) och, som nämnts tidigare, moralisk stress (Mitchener & Ogilvie 2002). Specifika grupper av veterinärer verkar ha högre risk att drabbas av psykisk ohälsa, såsom kvinnliga utövare, utomeuropeiska utövare och utövare i början av sin karriär (Moir & Van den Brink 2020).

Panagioti *et al.* (2017) menar att det bästa sättet att förbättra veterinärers psykiska hälsa och välbefinnande, framför allt gällande utbrändhet, är att arbeta både på ett individuellt plan och att förändra organisationen. Ifall arbetsrelaterade faktorer är stressorer måste dessa förändras.

Självmod bland veterinärer är mer förekommande än i andra yrken (Rollin 2011; Hartnack *et al.* 2016). Andelen självmordstankar är störst hos unga, kvinnliga veterinärer som arbetar med smådjur (Hartnack *et al.* 2016).

2.2.4 Hantering av moralisk stress och hur man reducerar den hos veterinärer

Det är viktigt att reflektera över sina egna övertygelser, uppfattningar och värderingar (Morgan & McDonald 2007). Veterinärer och personal kan vara omedvetna om sin egen ståndpunkt när det gäller djurens ställning, sina roller och sitt ansvar och vilka typer av ansvar djurägare har mot sina djur. Det kan även vara så att man felaktigt antar att djurägare (eller kollegor för den delen) har liknande åsikter om djur som man själv har och det kan leda till feltolkningar och svårigheter när man diskuterar etiska frågor. Morgan & McDonald (2007) menar att det är viktigt att göra en självreflektion för att förstå sina egna värderingar, övertygelser och fördomar innan man går in i en dialog med djurägare.

Morgan & McDonald (2007) föreslår att policys bör utvecklas kring moraliska problem som förekommer ofta, exempelvis hur man ska hantera avlivning, kosmetisk kirurgi eller kirurgi som syftar till att korrigera beteenden. Genom välarbetade policys som veterinärerna och övrig personal kan stå bakom är det lättare att formulera sina resonemang inför djurägarna menar Morgan & McDonald (2007).

Djurägarna förstår inte alltid de olika ansvarsområden som veterinärer har gentemot olika parter och vikten av att upprätthålla allmänhetens förtroende (Morgan & McDonald 2007). Morgan & McDonald (2007) menar att veterinärer bör informera kunderna om dessa ansvarsområden. Genom att kunna förstå en veterinärs dilemma kan djurägare vara mer villiga att samarbeta med veterinären för att hitta lösningar som fungerar för alla. Uppstår det situationer där ett moraliskt eller praktiskt dilemma inte kan lösas bör veterinärer vara bekväma med att dra gränser för att undvika vad de anser vara moraliskt olämpliga åtgärder. Verktyg för att hjälpa veterinärer att skapa gränser inkluderar användningen av praxispolicyer, beslutsfattande ramar och överlåta beslut till etiska kommittéer. Vikten av etiska frågor och moraliskt problematiska situationer kommer sannolikt öka i takt med att

möjligheten att ge djur mer avancerad vård ökar. Därför måste färdigheter kring kommunikation öka ännu mer enligt Morgan & McDonald (2007).

Meijboom (2018) tar upp tre olika sätt att hantera etiska dilemman på som veterinär. Det första är att hantera det som en struts, utifrån tanken att det inte är veterinärens sak att hantera moraliska dilemman och motstridiga förväntningar. Man anser att veterinären är expert på veterinärvetenskap och etik bör behandlas av samhället eller filosofer snarare än av veterinärer. Brister i det här synsättet är att många veterinärer vill beakta den etiska dimensionen och det finns tydlig forskning på att en strikt delning mellan etik och naturvetenskap inte är hållbart. Andra sättet att hantera etiska dilemman är att hantera det som en kanin som hamnar i en frusen position. Detta skiljer sig från föregående exempel där man medvetet beslutar sig för att inte engagera sig i etiska frågor, här blir man lamslagen av många motstridiga åsikter. Det tredje sättet är att hantera det som en kameleont, här anpassar sig veterinären till de värderingar och intressen som djurägaren önskar. Det är ett effektivt sätt att överleva moralisk stress men samtidigt vara uppskattad av djurägaren. Det kan dock bli problematiskt om veterinären enbart följer djurägarens önskningsar då veterinärens behandlingar ska vara baserade på expertis.

De här tre sätten visar hur svårt det är att hitta en bra lösning (Meijboom 2018). Författaren menar att ingen generell regel helt och hållet kan föreskriva hur en yrkesman ska agera i specifika situationer utan hanteringen bygger ofta på det som kallas för moralisk kompetens och förmåga att hantera motstridiga värderingar.

2.3 Djursyn

2.3.1 Veterinärstudenters djursyn

Bedömningen av det moraliska värdet hos ett djur varierar från person till person (Morgan & McDonald 2007). Vissa hävdar att djur inte har några eller minimalt moraliskt relevanta intressen eftersom de enbart är till för människan. Djur betyder bara så mycket som de betyder för någon människa, ett så kallat antropocentriskt synsätt. På motsatt pol finns biocentrismen som istället sätter moraliskt värde på biologiskt liv. Morgan & McDonald (2007) menar att både djurägare och veterinärer placerar djur i en moralisk ordning. Det kan leda till att veterinärer misslyckas med att erbjuda omfattande diagnostik på en hamster eftersom de anser att djuret är mindre moraliskt viktigt än exempelvis hund eller katt. Det kan göra att veterinärer och djurägare kan värdesätta djur på motstridiga sätt, vilket leder till förvirring eller oenighet.

Lindberg (2011) gjorde en studie med syftet att kartlägga veterinärstudenters djursyn och avgöra hur veterinärutbildningen påverkade studenternas perspektiv på djur. Det här gjordes med hjälp av att studenter i årskurs ett och årskurs två på veterinärprogrammet fick svara på den öppna frågan "Vad är ett djur?". Svaren om-

vandlades från kvalitativ data till kvantitativ data genom att dela in svaren utifrån hur de överensstämde med djurens evolutionära utveckling i de fyra olika kategorierna geoperspektivet, bioperspektivet, zooperspektivet och homoperspektivet.

I geoperspektivet beskrivs djuret som ett objekt med exteriöra egenskaper, en fysisk form eller en roll som en komponent i ett större system, det härrör från mineralriket (Lindberg 2011). Exempel inom geoperspektivet är anatomi och ekocentrism. Ekocentrism belyser vikten av ett ekosystem som helhet där levande och icke-levande komponenter i ekosystemen är av lika stor vikt (Sarah Cairoli u.å.). I samhället spelar djuret i geoperspektivet roll när man ser till försöksdjurvetenskapen (Lindberg 2011). Det faktum att djuret har en kropp med biologiska reaktioner krävs vid exempelvis läkemedelsprövningar.

I bioperspektivet beskrivs djuret som en levande organism och beskriver djurets levande processer med exempelvis metabolism och reproduktion (Lindberg 2011). Det viktiga är att djuret lever, växer och dör. Liv är alltså den primära skillnaden mellan geo- och bioperspektivet. Exempel inom bioperspektivet är fysiologi och biocentrism. Biocentrism lägger största vikt vid levande individer eller levande delar av miljön, kemiska och geologiska delar av miljön är inte lika viktiga som levande varelser och allt levande är lika viktigt (Sarah Cairoli u.å.). I samhället spelar djuret i bioperspektivet roll när man ser till livsmedelsproduktionen då djurets tillväxt och förökning är i fokus (Lindberg 2011).

I zooperspektivet beskrivs djuret med motoriska och kognitiva förmågor med fokus på djurets upplevelse, beteende och interaktion med miljön (Lindberg 2011). Rörelse är alltså huvudskillnaden mellan bio- och zooperspektivet. Exempel inom zooperspektivet är etologi och zoocentrism (där djur har moraliskt värde). I samhället spelar djuret i zooperspektivet roll när man ser till att husdjur används som just djur, exempelvis sporthästar, jakthundar eller ledarhundar.

I homoperspektivet beskrivs djuret i förhållande till människan. Homonivån rymmer människans påverkan på djuren, till exempel domesticeringen (Lindberg 2011). Exempel inom homoperspektivet är antrozologi (interaktioner och relationer mellan människor och andra djur) och antropocentrism (människan sätts i centrum i universum (Nationalencyklopedin u.å.a)). I samhället spelar djuret i homoperspektivet roll när man ser till sällskapsdjur (Lindberg 2011). Djuret hålls för att tillfredsställa ett mänskligt behov av närhet och det tänkande och kännande djuret är i fokus.

Resultaten av Lindbergs studie visade en minskning av zooperspektivet och en ökning av homoperspektivet hos årskurs två jämfört med ett på veterinärutbildningen (Lindberg 2011). Bio- och geoperspektiven var oförändrade. Studien visade även att årskurs två på veterinärprogrammet i högre grad verkade söka färdiga, "rätta" svar och avstå från någon personlig reflektion då många svar var väldigt lika den beskrivning som fanns på Wikipedia om "djur" än om man jämför med svaren från årskurs ett. Lindberg (2011) drar därför slutsatsen att efter ett år på veterinär-

utbildningen tycks förmågan till eget, konstruktivt tänkande och problemlösande ha minskat till förmån för mer likriktade och allmänt accepterade svar.

Clark *et al.* (2010) gjorde en studie som visar att veterinärstudenter i ökande grad ser djur som mindre kännande och medvetande under utbildningens gång (se Lindberg 2011). Det här menar Lindberg (2011) kan bero på att utbildningen fokuserar på reduktionistiska synsätt. Ett reduktionistiskt synsätt innebär att det finns en föreställning om att en vetenskaplig teori kan beskrivas med hjälp av mer grundläggande begrepp och dess beståndsdelar (Nationalencyklopedin u.å.b), exempelvis att man använder sig av anatomin för att beskriva djuret med utgångspunkt i kroppsdelarnas läge och form (Lindberg 2011).

Anekdotiskt har det pratats om ”emotionell härdning” under veterinärutbildningen där studenternas oro, respekt och medkänsla för djur minskar ju längre man kommer i veterinärutbildningen (Clarke *et al.* 2017). I en studie sågs att australiensiska studenter uppfattade veterinärutbildningen som en övergång från att vara känslomässig till kallsinnig (Blackshaw & Blackshaw 1993 se Clarke *et al.* 2017). Man har även sett att fjärdeårs studenter har en mindre vilja att behandla djur i smärta än andraårsstudenter (Clarke *et al.* 2017) och i en australiensisk studie av McArthur *et al.* (2017) sågs också att 21 % av de tillfrågade veterinärstudenterna hade låg medkänsla.

Däremot sågs andra resultat 2017 i en studie gjord av Clarke *et al.* där man under många år följde samma studenter. Studenterna fick svara på hur olika djurarter har förmåga att känna. Veterinärstudenterna svarade första gången fem månader in i årskurs ett och frågades andra gången en månad innan examen. Resultaten från den här undersökningen visar tydligt att det inte fanns någon markant nedgång i föreställningarna om djurens medvetande och kännande.

Sociologer har visat att läkarstudenter genomgår en utveckling under läkarutbildningen som gör de blir hårdare och mer härdade samt intar en mer avståndstagande attityd till sina patienter och arbetet (Paul & Podberscek 2000). Studier i Storbritannien och Australien visade att veterinärstudenter såg veterinärer som allmänt hårdhudade och djurägare som allmänt känslomässiga och ömsinta i sina attityder till djur medan studenterna själva verkade bli allt mer tuffa vartefter utbildningen pågick (O'Farrell 1990 se Paul & Podberscek 2000). O'Farrell (1990) menar att om man som veterinär blir för tuff eller lösryckt i sitt förhållningssätt till djur kan det ge konsekvenser för veterinärers förmåga att hålla sitt löfte om att säkerställa djurens välfärd, och öka risken att en veterinär kan bli mindre oroad över en patients välbefinnande (se Paul & Podberscek 2000).

Enligt Paul & Podberscek (2000) tenderar känslorna till hundar, katter och kor att minska under de senare åren av veterinärutbildningen. Enligt författarna verkar det därför som att när utbildningen fortskrider tenderar studenterna att se djur som mer maskinlika och med mindre förmåga till medvetande. Djurens förmåga att lida av tristess ansågs vara lägre av studenterna under de senare åren av utbildningen.

Detta tyder på att det kan vara de mer komplexa och subtila egenskaperna hos djuren som studenterna eventuellt ändrar uppfattning om, snarare än grundläggande känslor som smärta, hunger och rädsla. Paul & Podberscek (2000) menar därför att det sannolikt är onödigt att oro sig för att veterinärutbildningen dämpar studenternas tro på de aspekter av ett djurs känslor som är grundläggande för dess förmåga att lida och därmed för dess välfärd, exempelvis känslighet för hunger och smärta. Trots det kan en sviktande tro på att ett djur har förmågan att uppleva komplexa känslor som tristess också få konsekvenser för dess välbefinnande, särskilt när bedömningar görs om arter som vanligtvis hålls inhysta i system som hindrar dem från att utföra hela repertoaren av sitt normala beteende menar Paul & Podberscek (2000).

2.3.2 Skillnaderna hos djur och människa gällande livskvalitet

Det finns några grundläggande skillnader mellan människors och djurs mentala liv som är stora och distinkta när man pratar om livskvaliteten hos människor kontra djur (Rollin 2011). Det mänskliga tänkandet är knutet till språket, vilket är ett tankesätt som är stängt för djur. Det gör att det finns en slående olikhet mellan människor och djur som står inför livshotande sjukdomar, även om det medicinskt skulle fungera lika. Mänsklig kognition är sådan att den kan värdera långsiktiga, framtida mål och uthärda kortsiktiga negativa upplevelser för att uppnå dem.

Till exempel att tro på att den nuvarande smärtan och ångesten, som exempelvis är ett resultat av kemoterapi kommer att kompenseras av möjligheten till framtida tid, är självklart för mänskligt tänkande (Rollin 2011). Men för att behandla sällskapsdjur moraliskt och med respekt måste man komma ihåg deras mentala gränser menar Rollin (2011).

Det finns ingen anledning att tro att ett djur kan förstå begreppet förlängt liv och än mindre välja att byta ut nuvarande lidande mot det (Rollin 2011). Det innebär i sin tur att man så långt som möjligt bedömer vad djuren upplever. Behandling för mindre sjukdomar eller skador kan dock såklart motiveras av den praktiska säkerheten om ett långt och behagligt liv därefter. Djurägaren kan anse att lidandet, som ett behandlingssätt medför, är ett litet pris för extra liv, men djuret varken värderar eller förstår begreppet extra liv. Ägaren kan i sin tur ignorera skillnaden mellan människa och djur och välja möjligheten till livsförlängning till varje kvalitativ kostnad. Det är vid denna tidpunkt, menar Rollin (2011) som veterinären kastas in i sin roll som djurförespråkare och talar för det som är viktigt för djuret.

Man bör prata livskvalitet med djurägaren tidigt i relationen mellan djurägare och veterinär för det är trots allt djurägaren som känner djuret bäst (Rollin 2011). Djurägaren bör därför från början hjälpa till att definiera livskvaliteten för djuret. Ett sätt för att hjälpa till med detta är att man som veterinär ber djurägaren skriva en lista på saker som gör djuret glad och saker som gör djuret ledsen samt hur

djurägaren ser detta. Det kommer senare hjälpa till att upptäcka när behandlingen inte längre fungerar och djurets livskvalitet har sänkts.

3. Material och metod

3.1 Enkät

En webbenkät utformades för att undersöka hur veterinärstudenter tänkte kring djursyn, veterinärens etiska ansvar och moralisk stress, se bilaga. Enkäten gjordes i verktyget Netigate och gick att besvara på dator, läsplatta eller mobil. Frågorna, svarsalternativen och formen på enkäten utformades med hjälp av ”Enkätmetodik - en svår konst” (Jakobsson & Westergren 2005). Enkäten bestod av flervalsfrågor med givna svar men vid vissa frågor fanns även möjlighet att skriva egna svar. Enkäten bestod av fyra delar; bakgrund, djursyn, veterinärens etiska ansvar samt moralisk stress. I början möttes respondenterna av en kort informationstext om studien, dess syfte och vem den var skapad av. De uppmanades även att svara så uppriktigt de kunde samt informerades om att alla svaren var anonyma.

Därefter kom de till den första delen som handlade om deras bakgrund såsom vilken klass de går i, ålder och kön. Den andra delen som handlade om djursyn bestod av tre sidor i enkäten. På första sidan fanns en fråga om djurs egenvärde. På den andra sidan fick respondenterna fyra olika påståenden om vad ett djur är där de skulle välja vilket alternativ de tyckte stämde bäst respektive sämst in på vad ett sällskaps- respektive lantbruksdjur är. Den tredje sidan om djursyn handlade om olika djurarters värde i förhållande till människan. Där skulle de pricka in djurarterna höna, gris, häst, ko och hund på en värdeskala mellan 1 och 10. Den tredje delen av enkäten handlade om veterinärens ansvar och bestod av tre frågor där respondenterna skulle svara på vad de anser är veterinärens ansvar gällande sällskaps- respektive lantbruksdjur. Den fjärde och avslutande delen av enkäten handlade om moralisk stress. I den här delen slussades respondenterna till olika frågor beroende på vad de svarade på den föregående frågan. Här frågades det initialt om studenterna visste vad moralisk stress var, om de ofta funderar på moralisk stress, om de upplevt moralisk stress det senaste året, om de tror att de kommer drabbas av det i framtiden, vad som ger dem moralisk stress utifrån en rad alternativ samt möjlighet att formulera eget svar, hur de hanterar moralisk stress och om de tror att det är en faktor som kommer få dem att inte stanna i yrket som klinisk verksam veterinär. De som svarade att de inte tror att de kommer drabbas av moralisk stress i framtiden fick även frågan varför de inte tror det.

Enkätens resultat redovisades med deskriptiv analys. Genomgående har svarsgrupperna årskurs ett och årskurs fem ställts mot varandra för en jämförelse. Två svarsgrupper har även tittats närmare på genom att svaren har följts längs hela enkäten för att undersöka om korrelationer mellan djursyn, veterinärens ansvar och moralisk stress finns.

3.2 Utskick och urval

Enkäten skickades till samtliga studenter i årskurserna ett och fem (105 personer i årskurs ett och 94 personer i årskurs fem), på veterinärprogrammet i Sverige, Uppsala vid Sveriges lantbruksuniversitet. Årskurserna ett och fem valdes för att en jämförelse mellan de yngre och äldre klasserna skulle kunna göras då en del av frågeställningen i examensarbetet är att ta reda på om synen skiljer sig mellan årskurserna.

Enkäten skickades ut till studenternas mejladresser som de har genom universitetet. I mejlet fanns information om uppsatsen, dess syfte, vem den var skapad av samt en länk till webbenkäten. Enkäten var öppen i drygt två veckor och en påminnelse skickades ut till samma mejladresser när det var två dagar kvar tills den stängde.

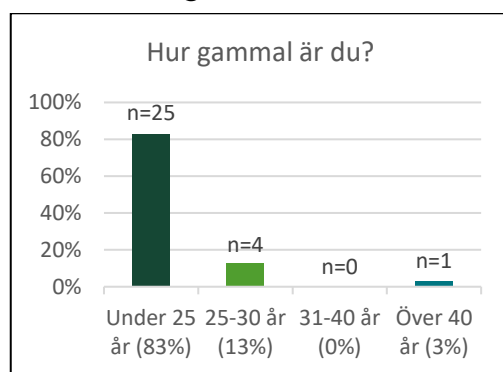
4. Resultat

4.1 Enkäten

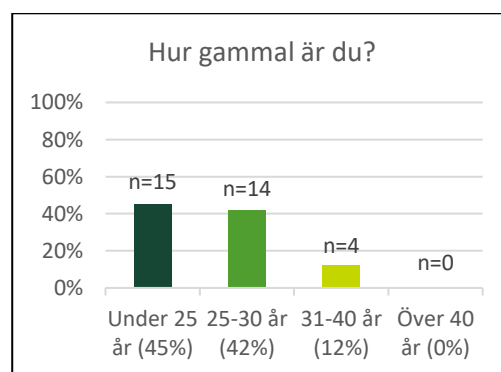
Enkäten var öppen i 17 dagar (23 februari-13 mars 2023) och skickades till 199 personer (105 personer i årskurs ett och 94 personer i årskurs fem). Enkäten påbörjades av totalt 73 personer varav 55 fullföljde hela enkäten. De som inte svarade på alla frågor avbröt sin medverkan vid olika frågor, varför svarsbortfallet inte bedöms vara kopplat till ett systemfel eller specifika frågor i utformningen av enkäten. För att ändå ta del av så många svar som möjligt har jag valt att ta med alla svar som kom in i de tre olika delarna av enkäten. I delarna *bakgrund* och *djursyn* redovisas 63 personers svar (30 personer från årskurs ett, 33 personer från årskurs fem), i delen *veterinärens ansvar* redovisas 59 personers svar (27 personer från årskurs ett, 32 personer från årskurs fem) och i delen *moralisk stress* redovisas 55 personers svar (25 personer från årskurs ett, 30 personer från årskurs fem).

Resultatet redovisas för varje fråga uppdelat mellan årskurs ett och årskurs fem i figurer med förklarande texter under.

4.1.1 Bakgrund

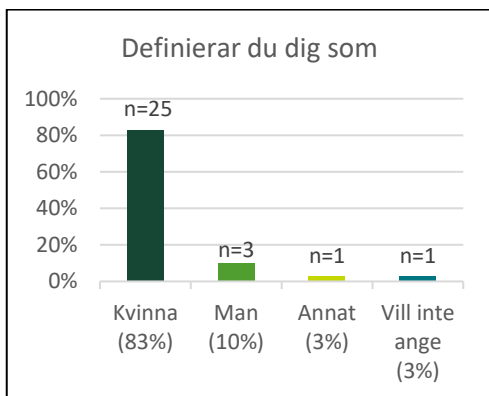

Figur 1a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet på frågan hur gammal respondenten är. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 30.

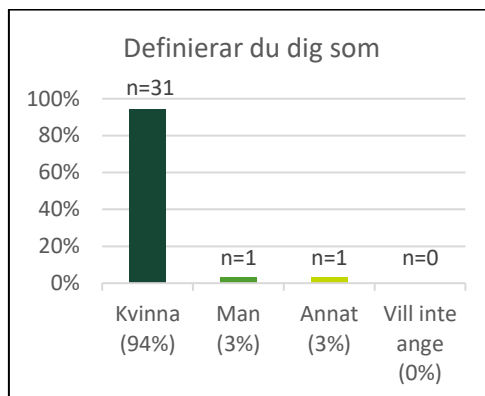

Figur 1b. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet på frågan hur gammal respondenten är. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 33.

Den största gruppen respondenter i årskurs ett är i åldern *under 25 år* (83 %). Därefter kommer gruppen *25-30 år* (13 %). I årskurs fem tillhör 45 % åldersgruppen *under 25 år* och 42 % gruppen *25-30 år*. Se figur 1a och 1b.

Figur 2a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet på frågan vad respondenten definierar sig som. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 30.

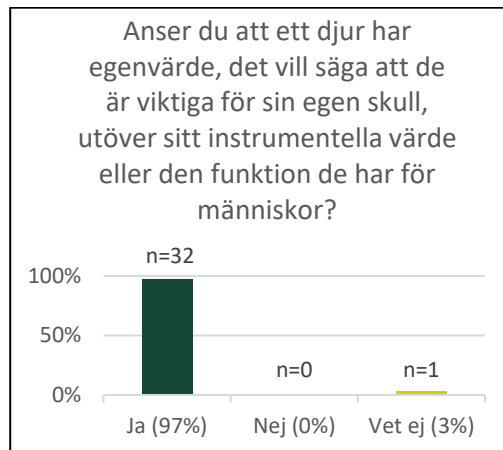
Figur 2b. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet på frågan vad respondenten definierar sig som. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 33.

De flesta av respondenterna definierar sig som *Kvinna* i båda årskurserna (83 % respektive 94 %). Därefter kommer gruppen *Man* (10 % respektive 3 %). En liten andel definierar sig som *Annat* och en liten del *Vill inte ange*. Se figur 2a och 2b.

4.1.2 Djurens egenvärde

Figur 3a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet på frågan om respondenten anser att djur har ett egenvärde. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 30.

Figur 3b. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet på frågan om respondenten anser att djur har ett egenvärde. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 33.

Samtliga i årskurs ett anser att djur har ett egenvärde (viktiga för sin egen skull utöver sitt instrumentella värde eller den funktion de har för människor). En person (3 %) uppgav *Vet ej* i årskurs fem, resterande svarade *Ja* (97 %). Se figur 3a och 3b.

4.1.3 Djursyn

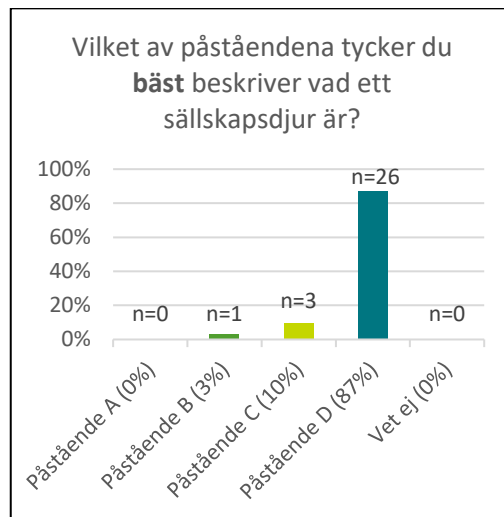
Nedan följer fyra påståenden.

A. Ett djur är en flercellig organism med olika organsystem och kroppsdelar.

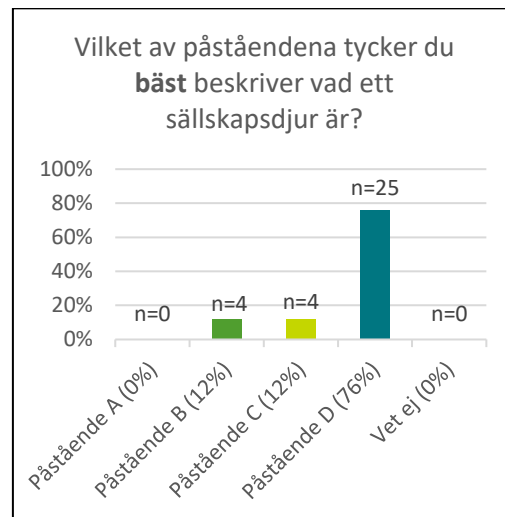
B. Ett djur är en levande och kännande organism med metabolism och reproduktionsförmåga.

C. Ett djur är en tänkande och kännande varelse som kan förflytta sig och finns i olika miljöer.

D. Ett djur är en tänkande och kännande varelse som kan relatera till andra varelser (djur och/eller människor).

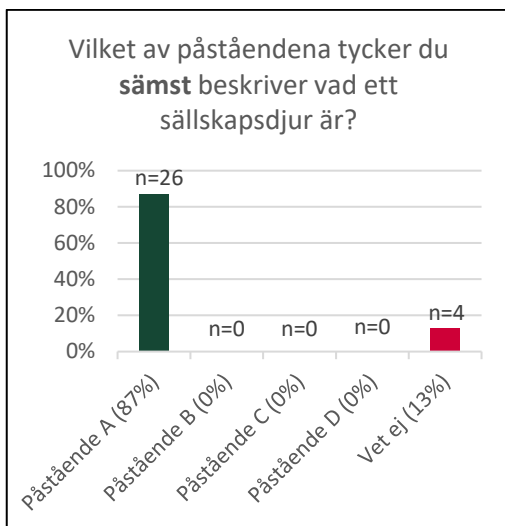

Figur 4a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet om vilket påstående som stämmer bäst in på vad ett sällskapsdjur är. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 30.

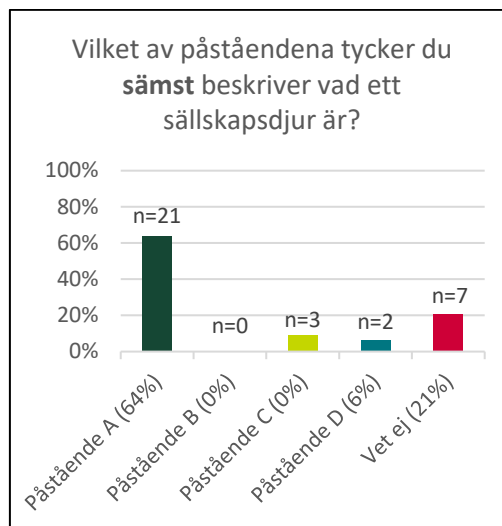

Figur 4b. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet om vilket påstående som stämmer bäst in på vad ett sällskapsdjur är. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 33.

Majoriteten tycker att *Påstående D* är det påståendet som stämmer bäst in på vad ett sällskapsdjur är i båda årskurserna (87 % respektive 76 %). Därefter kommer *Påstående C* (10 %) i årskurs ett. I årskurs fem var det därefter lika mellan *Påstående B* och *Påstående C* (12 %). Ingen tyckte att *Påstående A* beskrev vad ett sällskapsdjur var på bästa sätt. Se figur 4a och 4b.

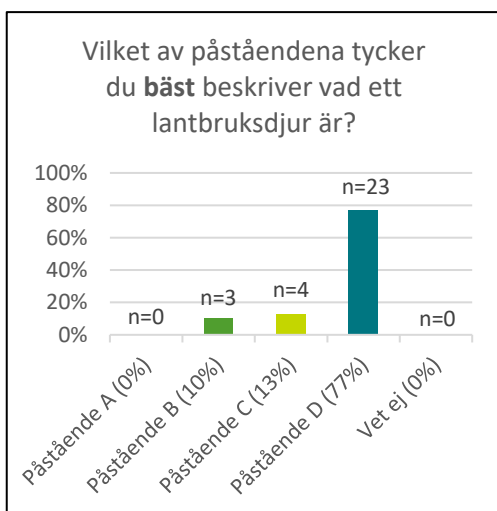

Figur 5a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet om vilket påstående som stämmer **sämst** in på vad ett sällskapsdjur är. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 30.

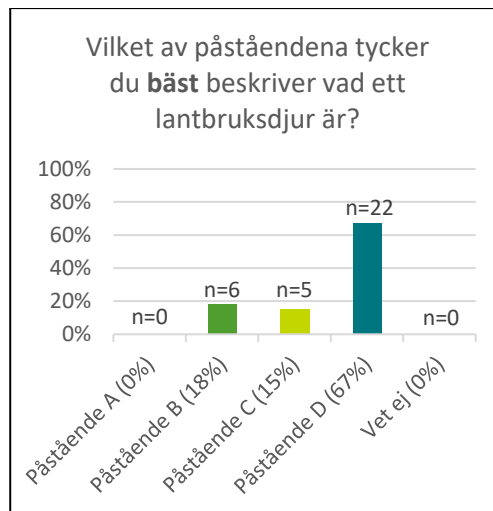

Figur 5b. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet om vilket påstående som stämmer **sämst** in på vad ett sällskapsdjur är. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 33.

Majoriteten tycker att *Påstående A* är det som **sämst** beskriver vad ett sällskapsdjur är i båda årskurserna (87 % respektive 64 %). Resterande av respondenterna i årskurs ett (13 %) uppgav *Vet ej*. Ett fåtal i årskurs fem har svarat *Påstående C* och *Påstående D* som det som beskriver ett sällskapsdjur **sämst** (9 % respektive 6 %), resterande i årskurs fem uppgav 21 % *Vet ej*. Se figur 5a och 5b.

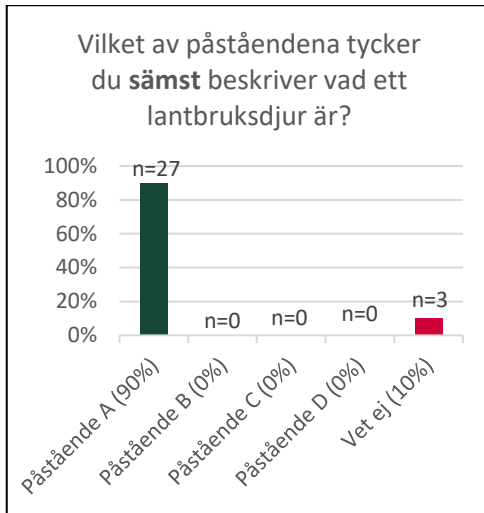

Figur 6a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet om vilket påstående som stämmer **bäst** in på vad ett lantbruksdjur är. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 30.

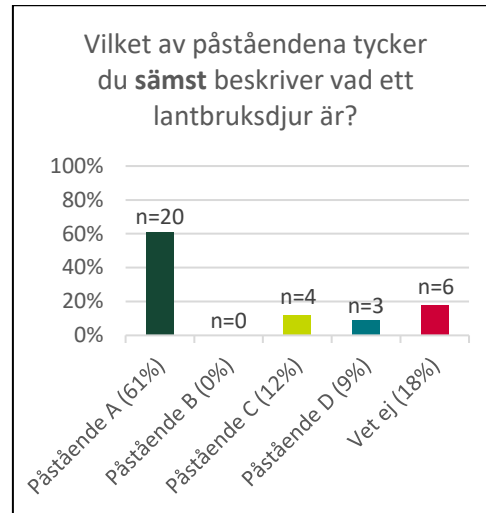

Figur 6b. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet om vilket påstående som stämmer **bäst** in på vad ett lantbruksdjur är. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 33.

Majoriteten tycker att *Påstående D* är det som bäst beskriver vad ett lantbruksdjur är i båda årskurserna (77 % respektive 67 %). Därefter följer *Påstående C* med 13 % i årskurs ett och *Påstående B* med 18 % i årskurs fem. Ingen tycker att *Påstående A* är det som bäst beskriver ett lantbruksdjur. Se figur 6a och 6b.

Figur 7a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet om vilket påstående som stämmer **sämst** in på vad ett lantbruksdjur är. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 30.

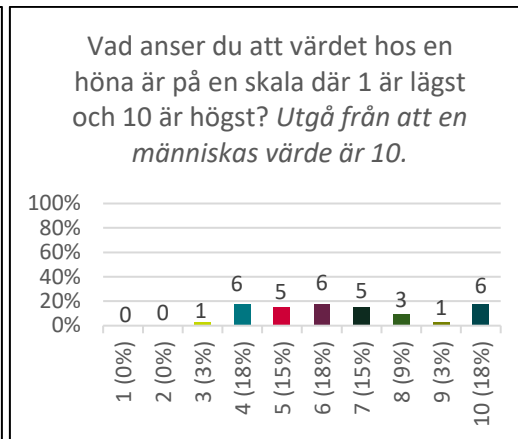
Figur 7b. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet om vilket påstående som stämmer **sämst** in på vad ett lantbruksdjur är. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 33.

Majoriteten tycker att *Påstående A* är det som **sämst** beskriver vad ett lantbruksdjur är i båda årskurserna (90 % respektive 61 %). Resterande av respondenterna i årskurs ett (10 %) har svarat *Vet ej* och 18 % i årskurs fem uppger *Vet ej*. I årskurs fem är det ett fåtal som tycker *Påstående C* och *Påstående D* är det som beskriver lantbruksdjur **sämst** (12 % respektive 9 %). Se figur 7a och 7b.

4.1.4 Värdering av olika djurslag

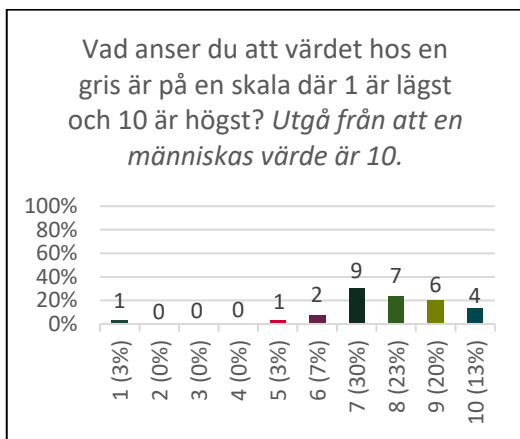

Figur 8a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet om vad man anser värdet av en höna är på en skala mellan 1-10. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 30.

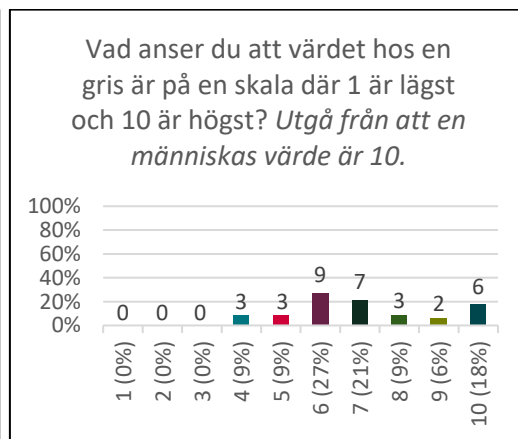

Figur 8b. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet om vad man anser värdet av en höna är på en skala mellan 1-10. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 33.

Majoriteten av respondenterna i båda årskurserna värderar hönan som 5 eller högre. I årskurs fem är de mest svarade värdena 4, 6 och 10 med 18 % vardera. I årskurs ett är det mest svarade värdet 7 (27 %) följt av 8 och 9 på 17 %. Medelvärdet i årskurs ett är 7,27 och i årskurs fem 6,55. Se figur 8a och 8b.

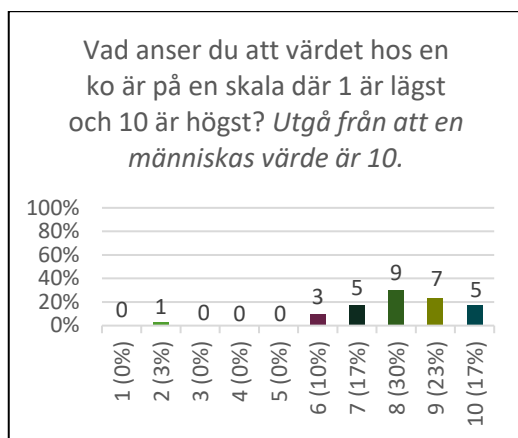
Figur 9a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet om vad man anser värdet av en gris är på en skala mellan 1-10. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 30.

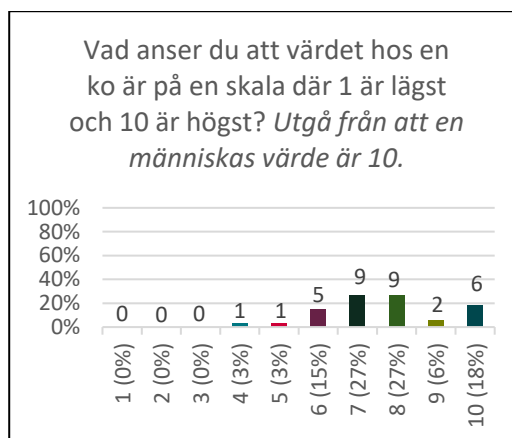
Figur 9b. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet om vad man anser värdet av en gris är på en skala mellan 1-10. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 33.

Majoriteten av respondenterna i båda årskurserna värderar grisen som 6 eller högre. I årskurs ett är det mest svarade värdet 7 (30 %) följt av 8 (23 %). I årskurs fem är

det mest svarade värdet 6 (27 %), följt av 7 (21 %). Medelvärdet i årskurs ett är 7,7 och i årskurs fem 7,03. Se figur 9a och 9b.

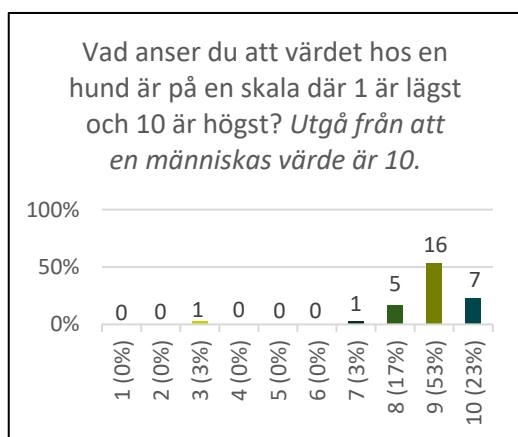

Figur 10a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet om vad man anser värdet av en ko är på en skala mellan 1-10. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 30.

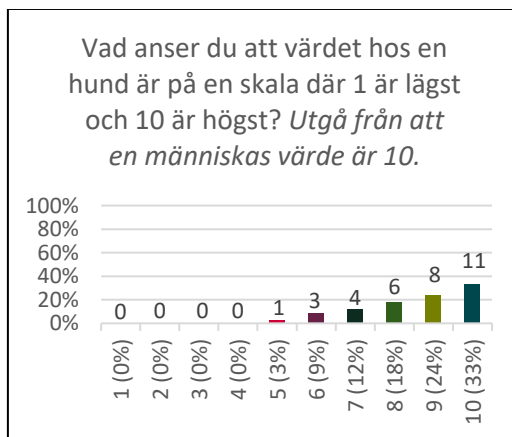

Figur 10b. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet om vad man anser värdet av en ko är på en skala mellan 1-10. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 33.

Majoriteten av respondenterna i båda årskurserna värderar kon som 6 eller högre. I årskurs ett är det mest svarade värdet 8 (30 %) följt av 9 (23 %). I årskurs fem är det mest svarade värdet 7 och 8 (27 %), följt av 10 (18 %). Medelvärdet i årskurs ett är 8,0 och i årskurs fem 7,64. Se figur 10a och 10b.

Figur 11a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet om vad man anser värdet av en hund är på en skala mellan 1-10. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 30.

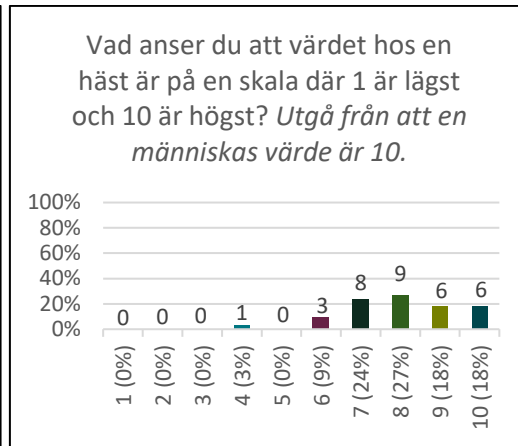
Figur 11b. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet om vad man anser värdet av en hund är på en skala mellan 1-10. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 33.

Majoriteten av respondenterna i årskurs ett värderar hunden som 8 eller högre med flest svar som 9 (53 %), följt av 8 och 10 med 17 % vardera. I årskurs fem värderar

samtliga respondenter hunden som 5 eller högre där 10 är det mest svarade värdet (33 %), följt av 9 (24 %). Medelvärdet i årskurs ett är 8,8 och i årskurs fem 8,52. Se figur 11a och 11b.

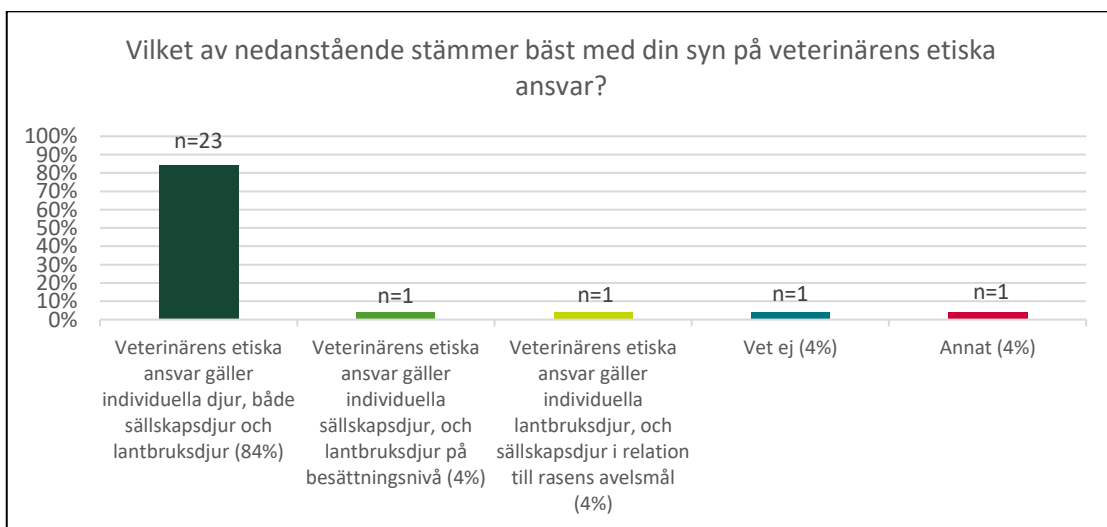
Figur 12a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet om vad man anser värdet av en häst är på en skala mellan 1-10. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 30.

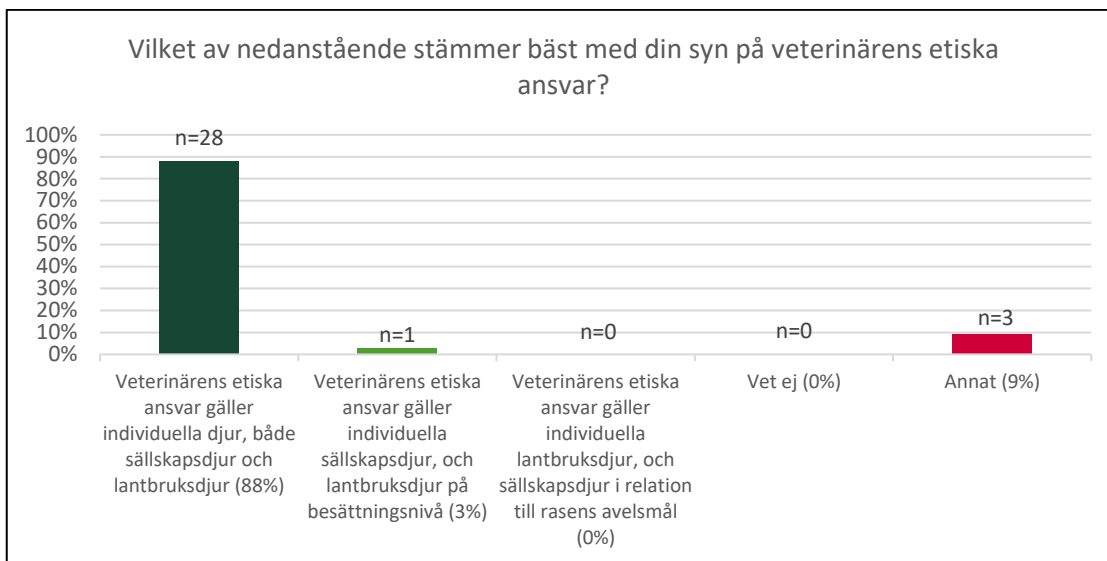
Figur 12b. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet om vad man anser värdet av en häst är på en skala mellan 1-10. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 33.

Majoriteten av respondenterna i båda årskurserna värderar hästen som 8 eller högre. I årskurs ett är det mest svarade värdet 9 (43 %), följt av 10 (27 %). I årskurs fem värderar flest hästen som 8 (27 %), följt av 7 (24 %). Medelvärdet i årskurs ett är 8,7 och i årskurs fem 8,0. Se figur 12a och 12b.

4.1.5 Veterinärens etiska ansvar

Figur 13a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet om vad man anser är veterinärens etiska ansvar. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 27.

Figur 13b. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet om vad man anser är veterinärens etiska ansvar. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 32.

Det fria svaret från årskurs ett var följande:

”Håller mest med att veterinärens etiska ansvar gäller individuella djur, både sällskapsdjur och lantbruksdjur. Däremot måste man ta hänsyn till produktionen/ägaren/bonden/kunden och deras gränser och målbild av behandlingen/besöket.”

Figur 13c. Resultat från de fria svaren i årskurs ett på veterinärprogrammet om vad man anser är veterinärens etiska ansvar.

De fria svaren från årskurs fem var följande:

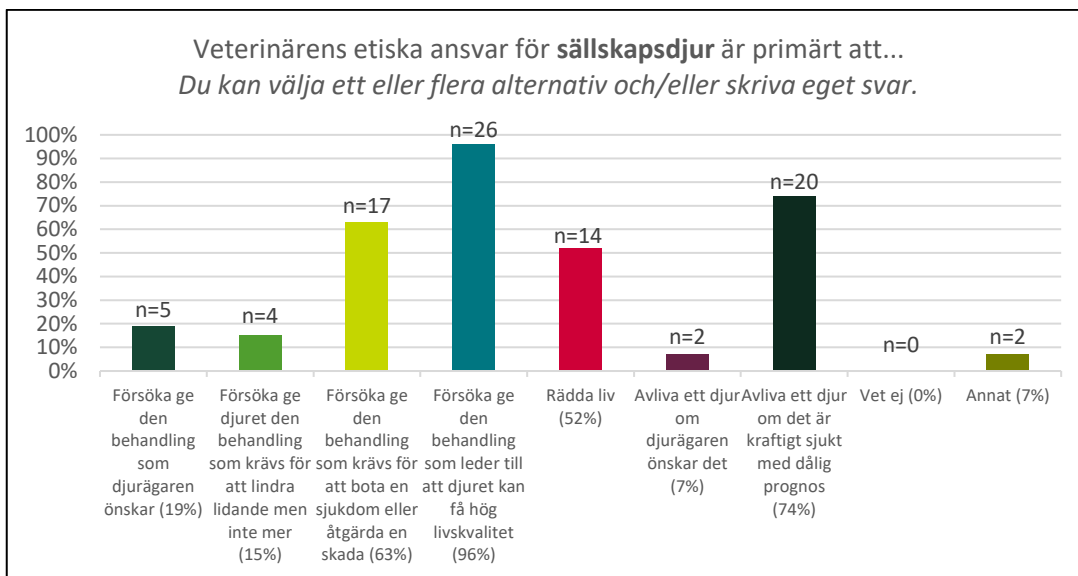
”Veterinärens etiska ansvar gäller individuella djur, både sällskapsdjur och lantbruksdjur, samt lantbruksdjur på besättningsnivå.”

”Veterinärens etiska ansvar gäller både individuella djur OCH besättningar/populationer i stort. Ex. avliva ett enskilt djur med rabiesmisstanke för att skydda populationen, eller en ensam ko med Staph. aureus för att undvika spridning i besättningen. Det är en balans.”

”Veterinärens etiska ansvar gäller individuella sällskapsdjur och lantbruksdjur på såväl individuell som besättningsnivå”

Figur 13d. Resultat från de fria svaren i årskurs fem på veterinärprogrammet om vad man anser är veterinärens etiska ansvar.

Majoriteten i båda årskurserna tyckte att veterinärens etiska ansvar gäller individuella djur, både lantbruksdjur och sällskapsdjur (84 % respektive 88 %). Se figur 13a, 13b, 13c och 13d.

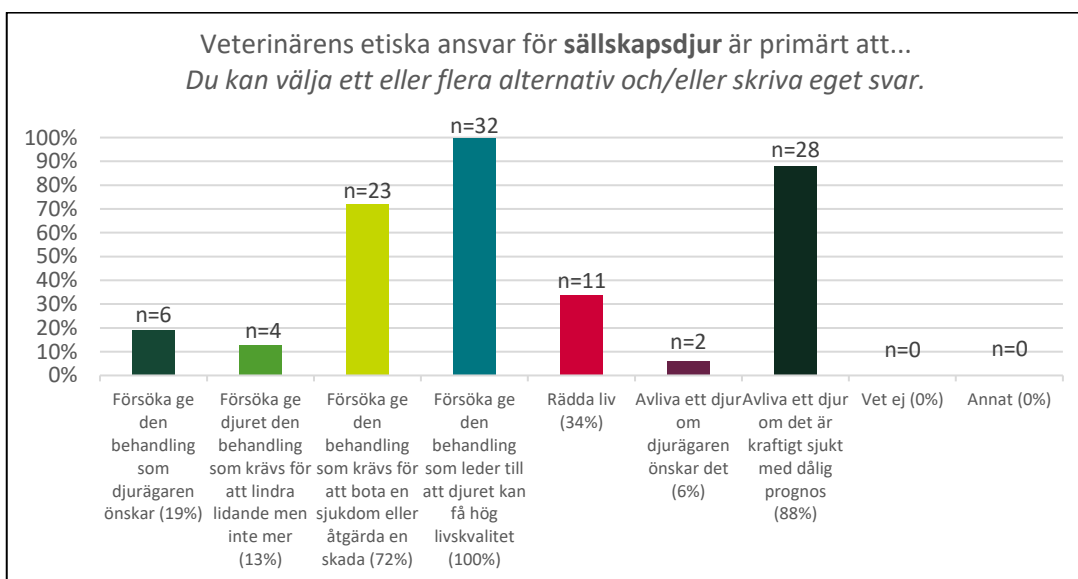
Figur 14a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet om vad veterinärens etiska ansvar är gentemot sällskapsdjur. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 27.

De fria svaren från årskurs ett var följande:

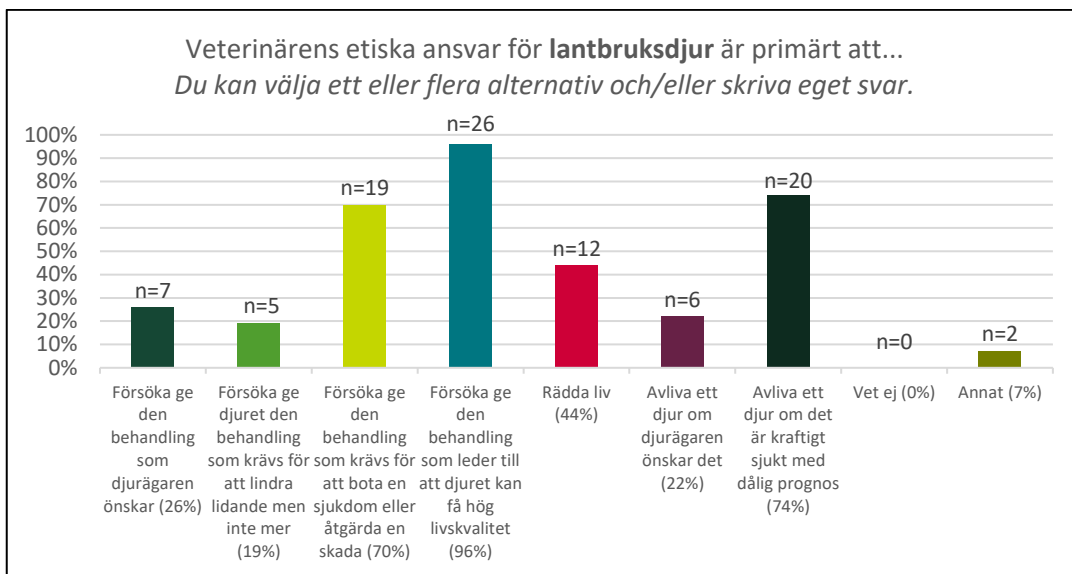
”Lindra lidande men inte mer för att ta hänsyn till ägarens plånbok, den är onödigt med onödiga behandlingar. Om djurägaren vill göra mer ska mer självfallet göras, men det är en avvägning och det etiska är att iallafall ta bort lidandet.”

”Avliva djur då det är i djurets bästa intresse (om den annars enbart hade lidit)”

Figur 14b. Resultat från de fria svaren i årskurs ett på veterinärprogrammet om vad veterinärens etiska ansvar för sällskapsdjur primärt är.

Figur 14c. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet om vad veterinärens etiska ansvar är gentemot sällskapsdjur. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 32.

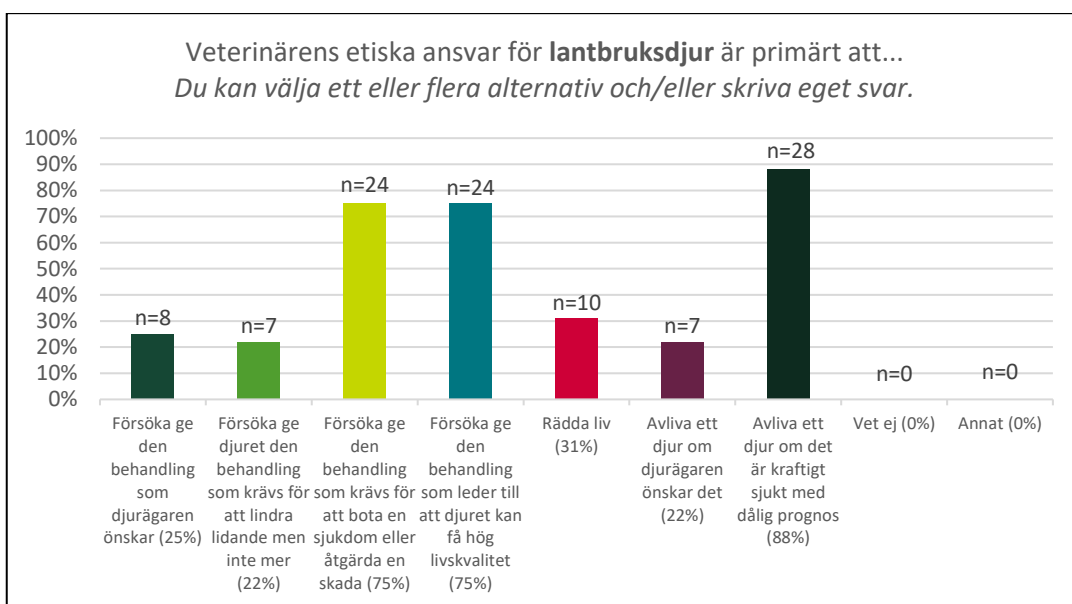
Figur 15a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet om vad veterinärens etiska ansvar är gentemot lantbruksdjur. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 27.

De fria svaren från årskurs ett var följande:

”Lindra lidande men inte mer för att ta hänsyn till ägarens plånbok, den är onödigt med onödiga behandlingar. Om djurägaren vill göra mer ska mer självfallet göras, men det är en avvägning och det etiska är att iallafall ta bort lidandet.”

”Avliva då det är i djurets och besättningens bästa intresse”

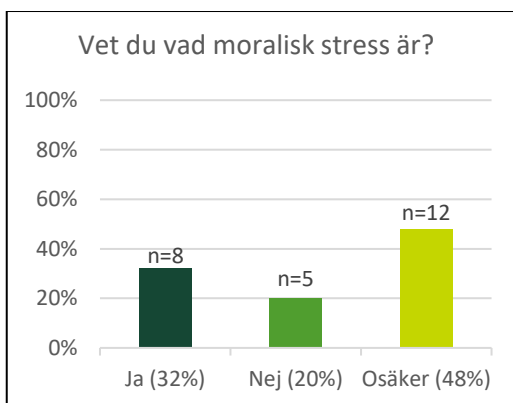
Figur 15b. Resultat från de fria svaren i årskurs ett på veterinärprogrammet om vad veterinärens etiska ansvar för lantbruksdjur primärt är.

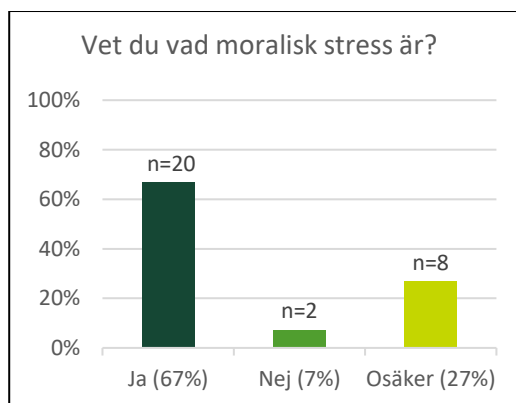
Figur 15c. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet om vad veterinärens etiska ansvar är gentemot lantbruksdjur. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 32.

I båda årskurserna var topp tre populäraste alternativen lika gällande veterinärens etiska ansvar gentemot sällskapsdjur. Det alternativ som flest svarat är *försöka ge den behandlingen som leder till att djuret får hög livskvalitet* (96 % i årskurs ett och 100 % i årskurs fem), följt av *avliva ett djur om det är kraftigt sjukt med dålig prognos* (74 % i årskurs ett och 88 % i årskurs fem). På tredje plats kom *försöka ge den behandlingen som krävs för att bota en sjukdom eller åtgärda en skada* (63 % i årskurs ett och 72 % i årskurs fem). Gällande lantbruksdjur var det största alternativet i årskurs ett *försöka ge den behandlingen som leder till att djuret får hög livskvalitet* (96 %) följt av *avliva ett djur om det är kraftigt sjukt med dålig prognos* (74 %). I årskurs fem var det största alternativet för lantbruksdjur *avliva ett djur om det är kraftigt sjukt med dålig prognos* (88 %) följt av *försöka ge den behandlingen som krävs för att bota en sjukdom eller åtgärda en skada* och *försöka ge den behandlingen som leder till att djuret får hög livskvalitet* (båda 75 %). Se figur 14a, 14b, 14c, 15a, 15b och 15c.

4.1.6 Kunskap om moralisk stress

Figur 16a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet om man vet vad moralisk stress är. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 25.

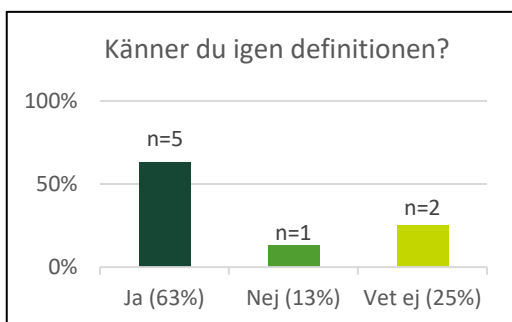

Figur 16b. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet om man vet vad moralisk stress är. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 30.

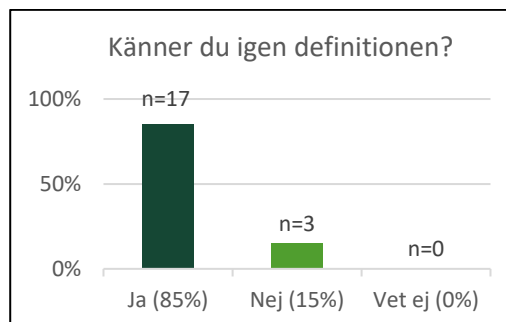
I årskurs ett har 32 % svarat *Ja* på frågan om de vet vad moralisk stress är, i årskurs fem har 67 % svarat *Ja*. I årskurs ett är 48 % osäkra på om de vet vad moralisk stress är, i årskurs fem är 27 % osäkra. Se figur 16a och 16b.

Det här är en vanlig definition av moralisk stress:

"Moralisk stress kan uppstå efter att under en lång tid och vid upprepade tillfällen ha behövt agera i strid med sina egna etiska värderingar - genom att förhindras från att utföra det man finner etiskt riktigt eller att tvingas göra något man inte finner etiskt korrekt." - Rollin (2011)

Figur 17a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet om man känner igen definitionen på moralisk stress. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 8.

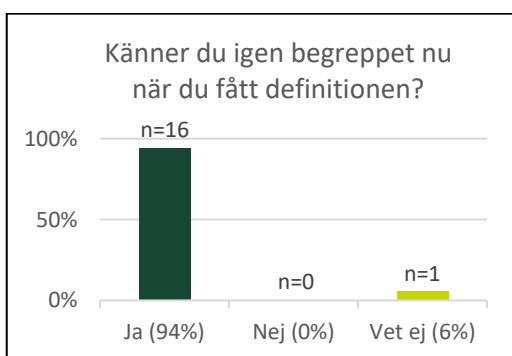

Figur 17b. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet om man känner igen definitionen på moralisk stress. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 20.

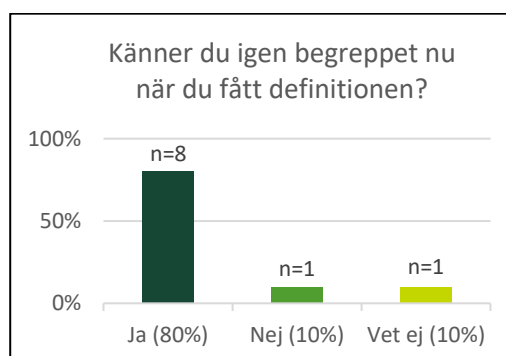
De som svarade *Ja* på föregående fråga (figur 16) fick frågan som visas i figur 17. Den här frågan lades in för att säkerställa att alla senare i enkäten hade samma definition av moralisk stress. 67 % av de i årskurs ett som svarat att de visste vad moralisk stress var kände igen definitionen, i årskurs fem var det 82 % som kände igen definitionen. Märk här att svarsantalet är avsevärt färre på den här frågan i årskurs ett på grund av det färre antalet som från början visste vad moralisk stress var (8 personer från årskurs ett jämfört med 20 personer från årskurs fem). Se figur 17a och 17b.

Definition av moralisk stress:

"Moralisk stress kan uppstå efter att under en lång tid och vid upprepade tillfällen ha behövt agera i strid med sina egna etiska värderingar - genom att förhindras från att utföra det man finner etiskt riktigt eller att tvingas göra något man inte finner etiskt korrekt." - Rollin (2011)

Figur 18a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet om man känner igen begreppet av moralisk stress efter att ha läst definitionen. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 17.

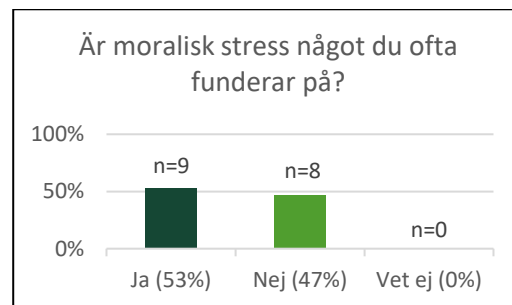
Figur 18b. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet om man känner igen begreppet av moralisk stress efter att ha läst definitionen. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 10.

De som svarade *Nej* samt *Vet ej* på frågan som visas i figur 16 (*Vet du vad moralisk stress är?*) fick frågan som visas i figur 18. I princip alla i årskurs ett (94 %) svarade att de kände igen begreppet efter att de fått läsa definitionen, en majoritet som också sågs i årskurs fem (80 %). Märk här att svarsantalet är färre på den här frågan i årskurs fem på grund av det färre antalet som från början inte visste vad moralisk stress var (17 personer från årskurs ett har svarat på den här frågan och 10 personer från årskurs fem). Se figur 18a och 18b.

4.1.7 Upplevelser av moralisk stress

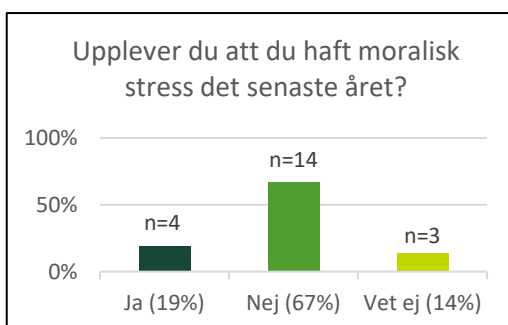

Figur 19a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet om man ofta funderar på moralisk stress. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 5.

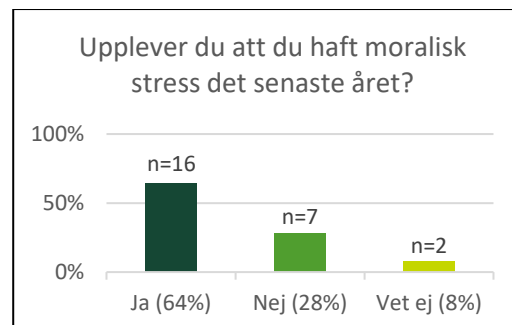

Figur 19b. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet om man ofta funderar på moralisk stress. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 17.

Frågan som visas i figur 19 fick de som svarat att de visste vad moralisk stress var (frågan som ses i figur 16). Majoriteten i båda årskurserna uppgav att de ofta funderade på moralisk stress (60 % respektive 53 %). Märk här att svarsantalet är avsevärt färre på den här frågan i årskurs ett på grund av det färre antalet som från början visste vad moralisk stress var (5 personer från årskurs ett jämfört med 17 personer från årskurs fem). Se figur 19a och 19b.

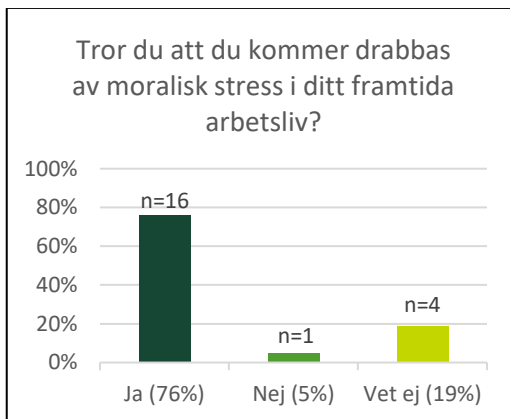

Figur 20a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet om man haft moralisk stress det senaste året. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 21.

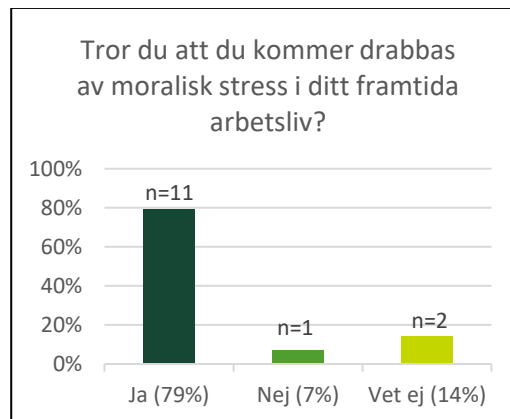

Figur 20b. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet om man haft moralisk stress det senaste året. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 25.

Frågan som visas i figur 20 fick de som svarat att de visste vad moralisk stress var och de som uppgav att de kände igen begreppet efter att de sett definitionen. I årskurs ett uppgav 67 % att de inte upplevt moralisk stress det senaste året och 19 % att de hade det. I årskurs fem uppgav 64 % att de upplevt moralisk stress det senaste året och 28 % att de inte upplevt det. Se figur 20a och 20b.

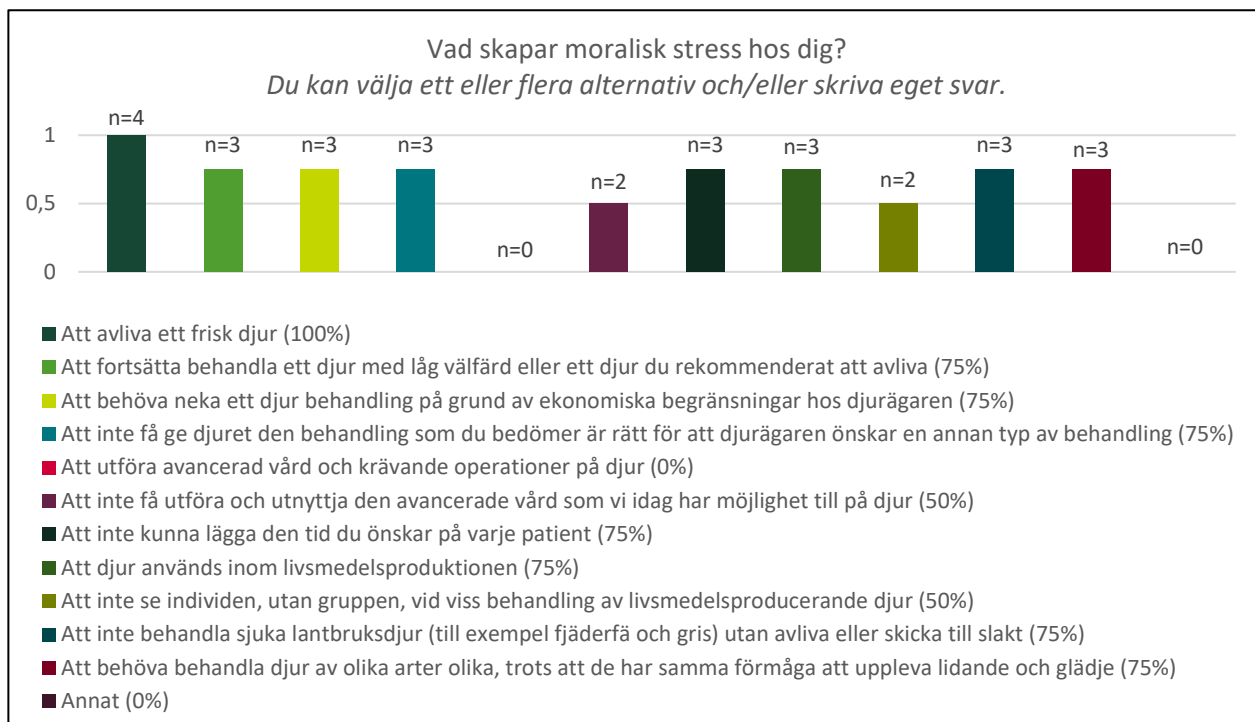
Figur 21a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet om man tror att man kommer drabbas av moralisk stress i sitt framtida arbetsliv. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 21.

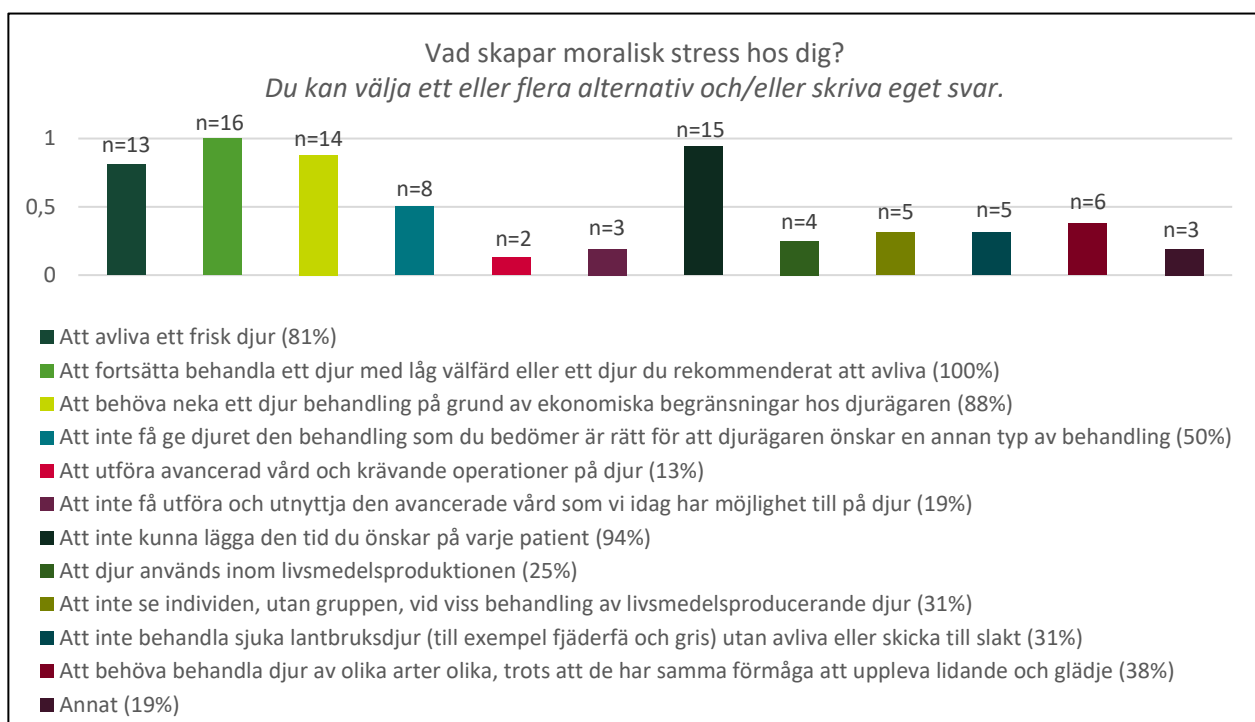
Figur 21b. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet om man tror att man kommer drabbas av moralisk stress i sitt framtida arbetsliv. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 14.

Frågan som visas i figur 21 fick de som angivit att de inte upplevt moralisk stress det senaste året samt de som inte var bekant med begreppet moralisk stress. Majoriteten i båda årskurserna tror att de kommer drabbas av moralisk stress i framtiden (76 % respektive 79 %), följt av *Vet ej* (19 % respektive 14 %). Endast en person från vardera årskurs trodde inte att de skulle drabbas av moralisk stress i framtiden. Märk att svarsantalet är större från årskurs ett jämfört med årskurs fem då fler från årskurs fem svarat att de upplevt moralisk stress det senaste året (21 personer i årskurs ett respektive 14 personer i årskurs fem). Se figur 21a och 21b.

Svarade man *Nej* på frågan som visas i figur 21 fick man frågan *Varför tror du att du inte kommer påverkas av moralisk stress i ditt framtida arbetsliv?* Då endast en person från vardera årskurs svarade *Nej* väljer jag att inte redovisa svaret från de två enskilda personerna.

Figur 22a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet om vad som skapar moralisk stress. Siffran vid stapeln och procenten under anger andelen av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 4.

Figur 22b. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet om vad som skapar moralisk stress. Siffran vid stapeln och procenten under anger andelen av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 16.

De fria svaren i årskurs fem redovisas nedan:

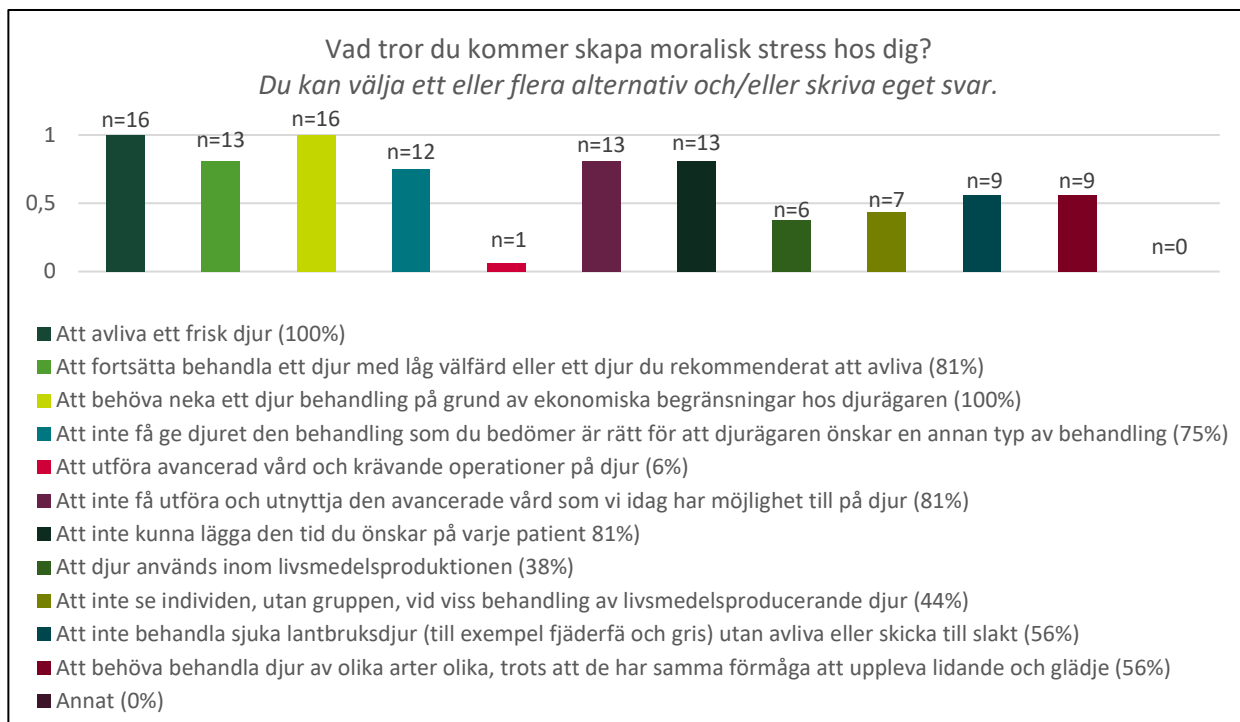
”Att det finns veterinärstudenter som får moralisk stress av att djur används till livsmedelsproduktion”

”Att djur går till livsmedel upplevs inte som en moralisk stress, där emot hur standarden ser hur för många livsmedelsproducerande djurslag ex fjäderfä och gris, ger en mycket hög moralisk stress.”

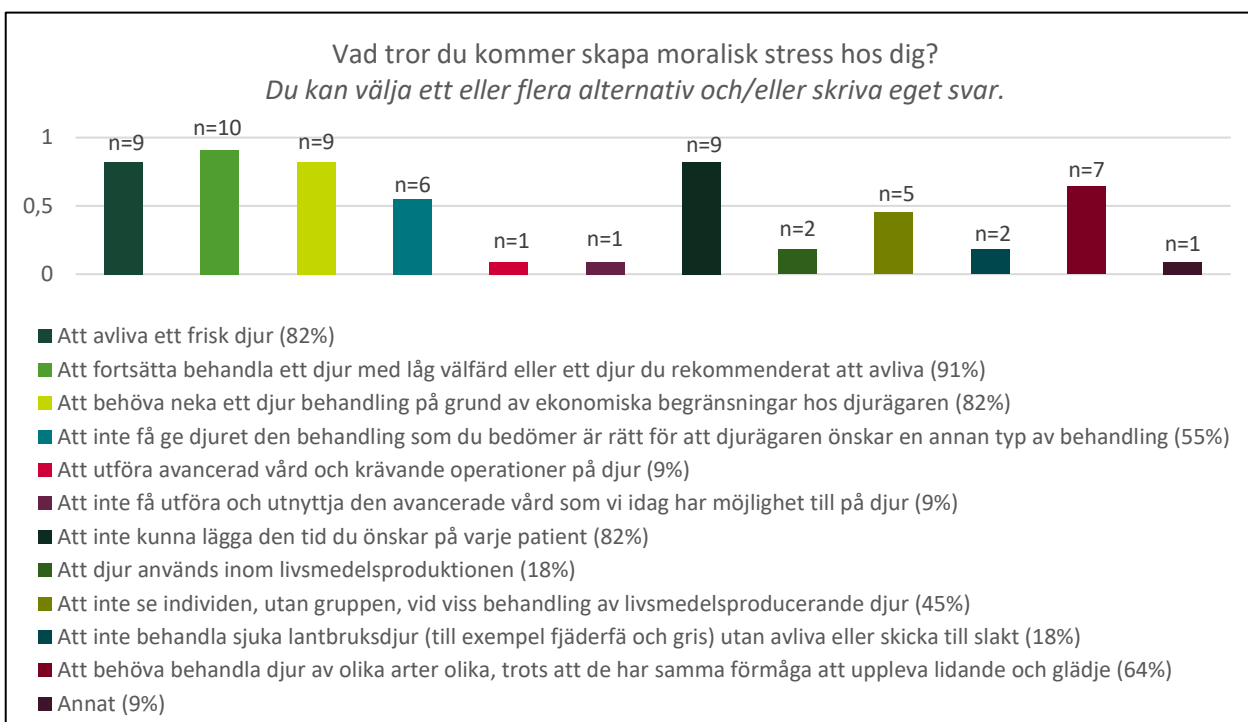
”Att livsmedelsproducerande djur i flera fall har dåliga levnadsförhållanden med låg status, men fortfarande lever upp till lagstiftningens krav”

Figur 22c. Resultat från de fria svaren i årskurs fem på veterinärprogrammet om vad som skapar moralisk stress.

Frågan som visas i figur 22 fick de som angivit att de upplevt moralisk stress det senaste året. Samtliga i årskurs ett angav att de får moralisk stress av att *avliva ett friskt djur*. Samtliga i årskurs fem upplevde moralisk stress av att *fortsätta behandla ett sjukt djur med låg välfärd eller som de rekommenderade att avliva, följt av att inte kunna lägga den tid de önskade på varje patient* (94 %). Observera att svarsantalet är avsevärt färre i årskurs ett jämfört med årskurs fem då fler i årskurs fem angett att de upplevt moralisk stress det senaste året (4 personer i årskurs ett och 16 personer i årskurs fem). I nästa fråga som är snarlik (*Vad tror du kommer skapa moralisk stress i framtiden?*) är svarsantalet istället större i årskurs ett. Se figur 22a, 22b och 22c.

Figur 23a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet om vad studenten tror kommer skapa moralisk stress. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 16.

Figur 23b. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet om vad studenten tror kommer skapa moralisk stress. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 11.

Det fria svaret i årskurs fem ses nedan:

”Att behandling inte sätts in eller att djuret slaktas/avlivas omgående trots lidande då den ”ändå ska slaktas snart”.

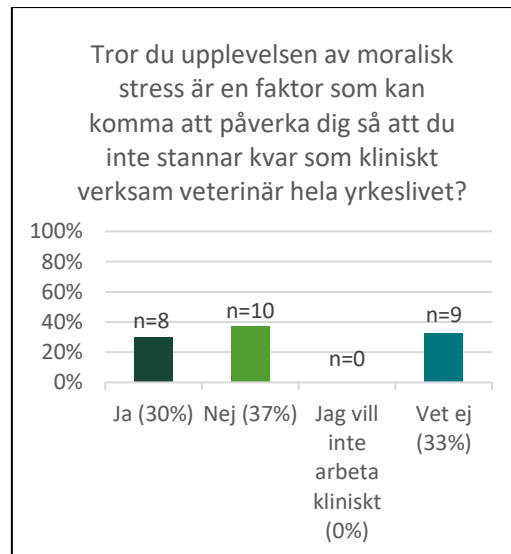
Figur 23c. Resultat från de fria svaren i årskurs fem på veterinärprogrammet om vad studenten tror kommer skapa moralisk stress.

Frågan som ses i figur 23 fick de respondenter som angett att de inte lidit av moralisk stress det senaste året men trodde att de skulle drabbas av det i framtiden. Samtliga i årskurs ett tror att de kommer drabbas av moralisk stress om de *avlivar friska djur* samt om de kommer *behöva neka ett djur vård på grund av ekonomiska begränsningar hos djurägaren*. I årskurs fem var att *fortsätta behandla ett djur med låg välfärd som du rekommenderat att avliva* det alternativ som studenterna trodde skulle skapa mest moralisk stress (91 %), följt av att *avliva ett friskt djur, behöva neka ett djur vård på grund av ekonomiska begränsningar hos djurägaren* samt att *inte kunna lägga den tid man önskade på varje patient* som alla låg på 82 %. Svarsantalet i den här frågan är större i årskurs ett jämfört med årskurs fem (16 personer respektive 11 personer). Se figur 23a, 23b och 23c.

4.1.8 Moraliska stressens påverkan på framtiden i arbetslivet

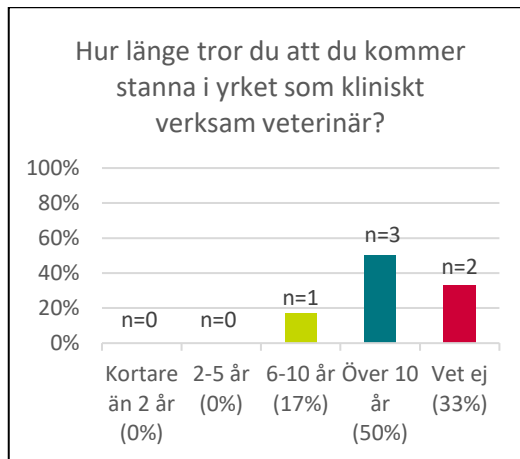

Figur 24a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet om studenten tror att upplevelsen av moralisk stress kommer påverka att de inte stannar som kliniskt verksam veterinär hela yrkeslivet. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 15.

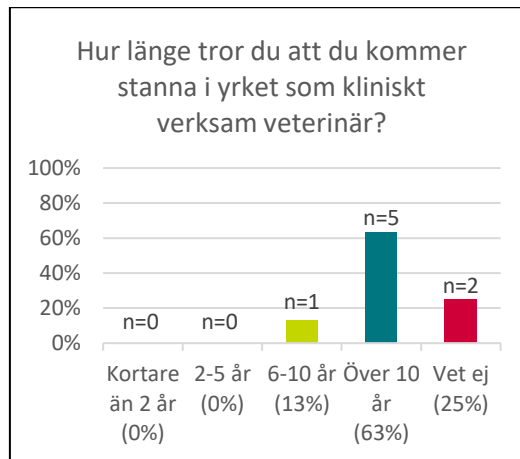

Figur 24b. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet om studenten tror att upplevelsen av moralisk stress kommer påverka att de inte stannar som kliniskt verksam veterinär hela yrkeslivet. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 27.

Frågan som redovisas i figur 24 fick de som angett att de upplevt moralisk stress det senaste året samt de som trodde att de skulle drabbas av moralisk stress i framtiden. Alternativet *Vet ej* är störst i årskurs ett med 45 % och *Nej* är störst i årskurs fem med 37 %. Se figur 24a och figur 24b.

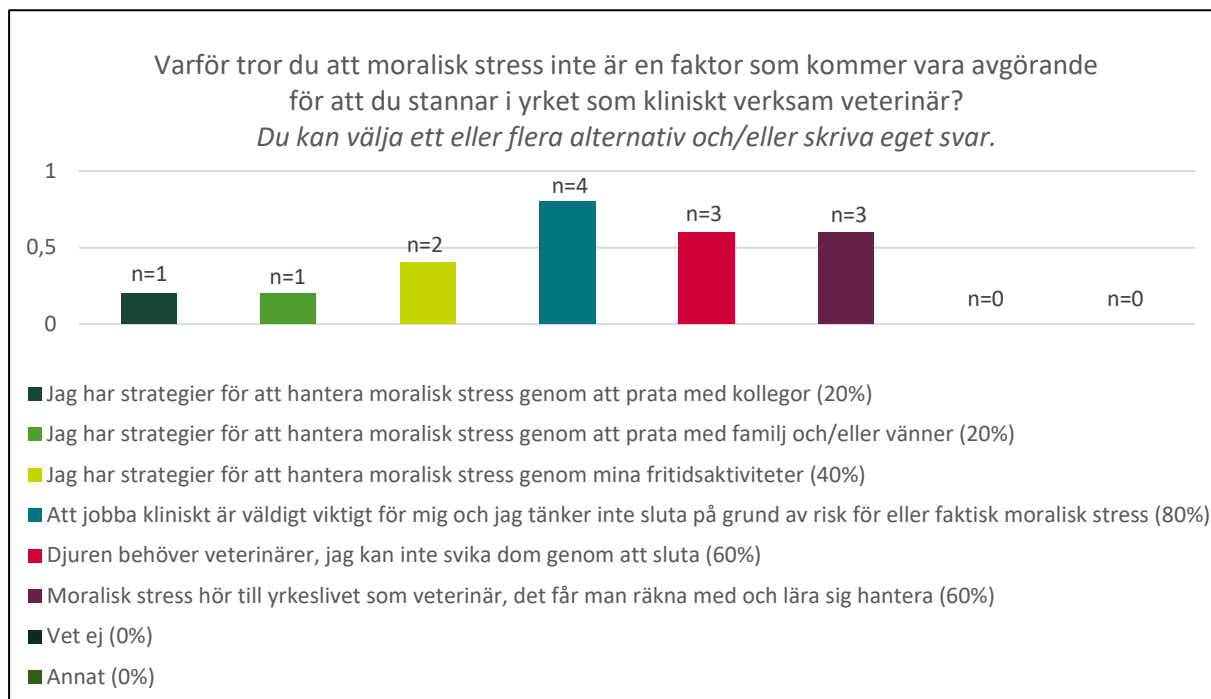

Figur 25a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet hur länge studenten tror att man kommer stanna i yrket som kliniskt verksam veterinär. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 6.

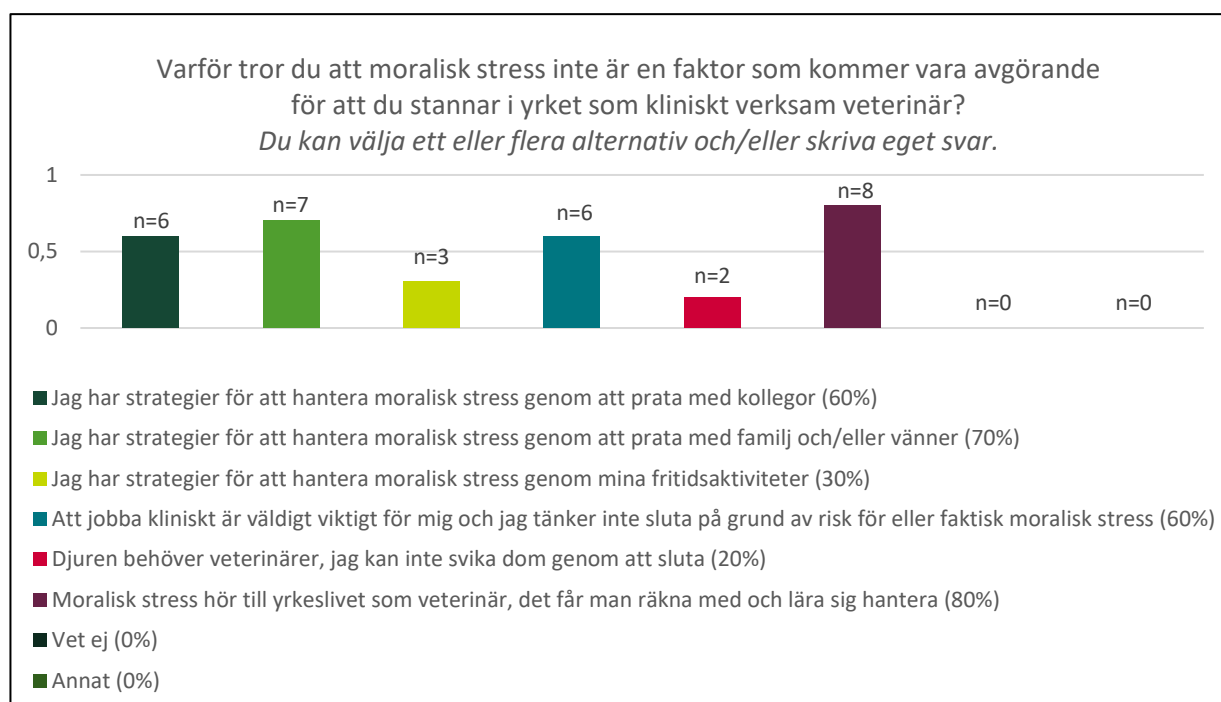

Figur 25b. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet hur länge studenten tror att man kommer stanna i yrket som kliniskt verksam veterinär. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 8.

Frågan som redovisas i figur 25 fick de som svarat *Ja* på frågan om de trodde att moralisk stress skulle vara en faktor i att de inte stannar i yrket som klinisk verksam veterinär (se figur 24). I båda årskurserna är det största alternativet *Över 10 år* (50 % respektive 63 %) följt av *Vet ej* (33 % respektive 25 %). Märk här att svarsantalet är lågt i båda klasserna (6 respondenter i årskurs ett och 8 respondenter i årskurs fem). Se figur 25a och 25b.

Figur 26a. Resultat från årskurs ett på veterinärprogrammet varför studenten inte tror att moralisk stress skulle vara en faktor som är avgörande för hur länge man stannar i yrket som kliniskt verksam veterinär. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs ett som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 5.

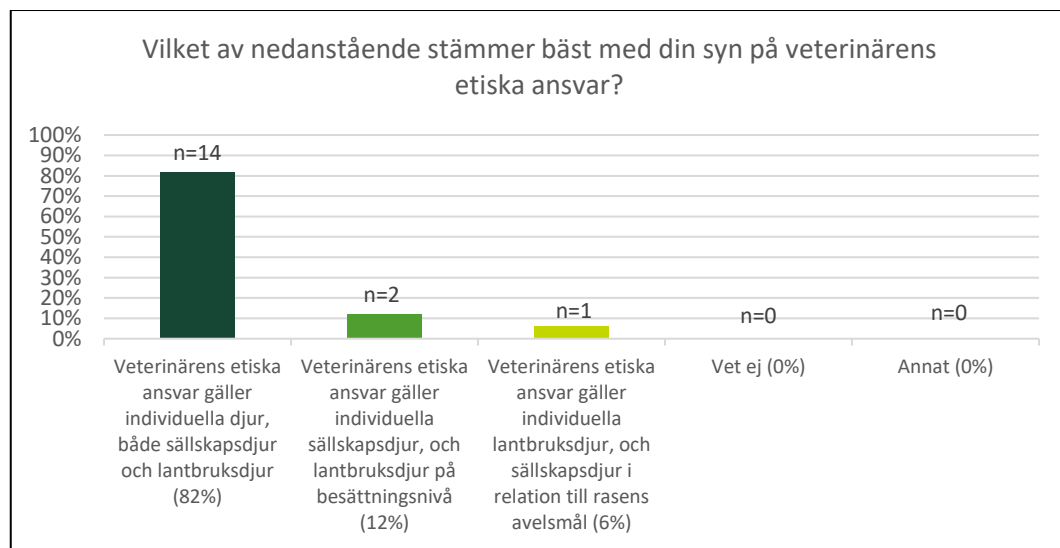

Figur 26b. Resultat från årskurs fem på veterinärprogrammet varför studenten inte tror att moralisk stress skulle vara en faktor som är avgörande för hur länge man stannar i yrket som kliniskt verksam veterinär. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i årskurs fem som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 10.

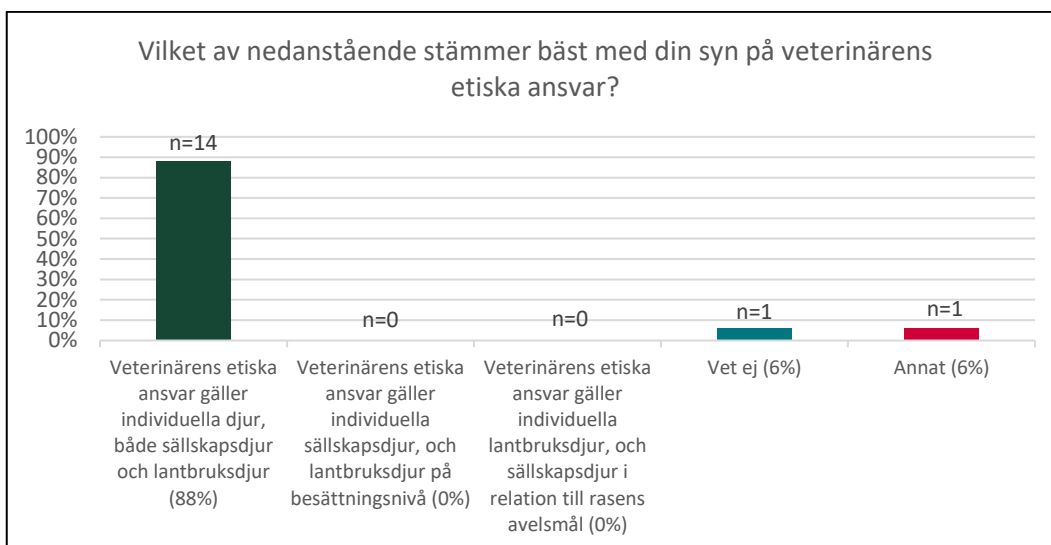
Frågan som ses i figur 26 fick de som svarat *Nej* på frågan om de trodde att moralisk stress skulle vara en faktor till att de inte stannar som klinisk verksam veterinär hela arbetslivet (se figur 24). I årskurs ett var det vanligaste alternativet *Att jobba kliniskt är väldigt viktigt för mig och jag tänker inte sluta på grund av risk för eller faktisk moralisk stress* (80 %). Det vanligaste alternativet i årskurs fem var *Moralisk stress hör till yrkeslivet som veterinär, det får man räkna med och lära sig hantera* (80 %). Märk här att svarsantalet är lägre i årskurs ett än årskurs fem (5 respondenter i årskurs ett och 10 respondenter i årskurs fem). Se figur 26a och 26b.

4.1.9 Hur djursynen påverkar synen på veterinärens etiska ansvar och upplevelsen av moralisk stress

Nedan följer resultaten från hur de som värderat hönan i värderingsfrågan som 1, 2, 3, 4 eller 5 (totalt n=17) svarat senare i enkäten gällande veterinärens etiska ansvar och upplevelsen av moralisk stress (nedan kommer den här gruppen benämnas som grupp A) samt motsvarande för de som värderat hönan 9 eller 10 (totalt n=16, nedan kommer den här gruppen benämnas som grupp B).

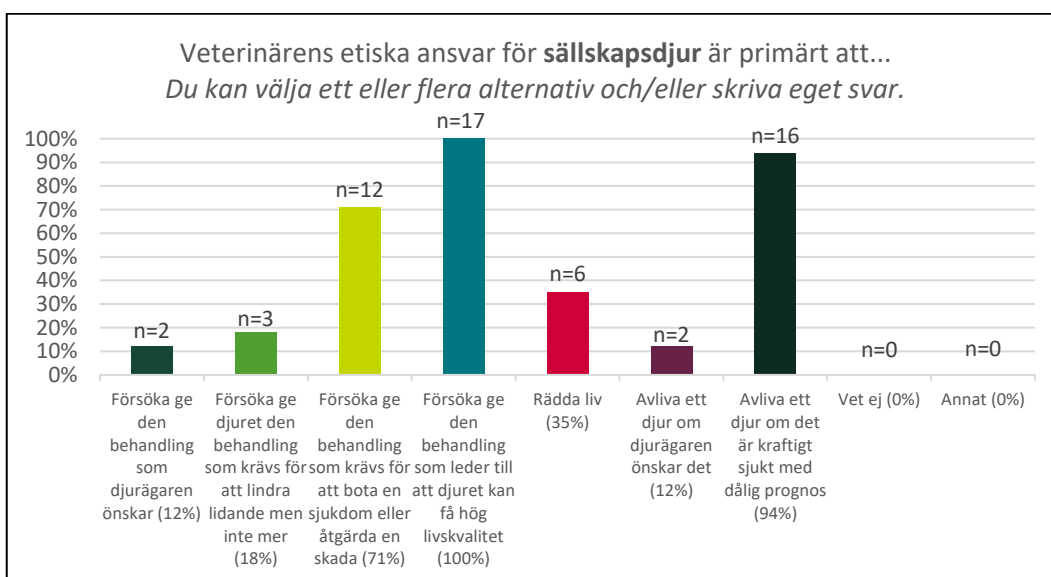

Figur 27a. Resultat från grupp A om respondentens syn på veterinärens etiska ansvar. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i grupp A som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 17.

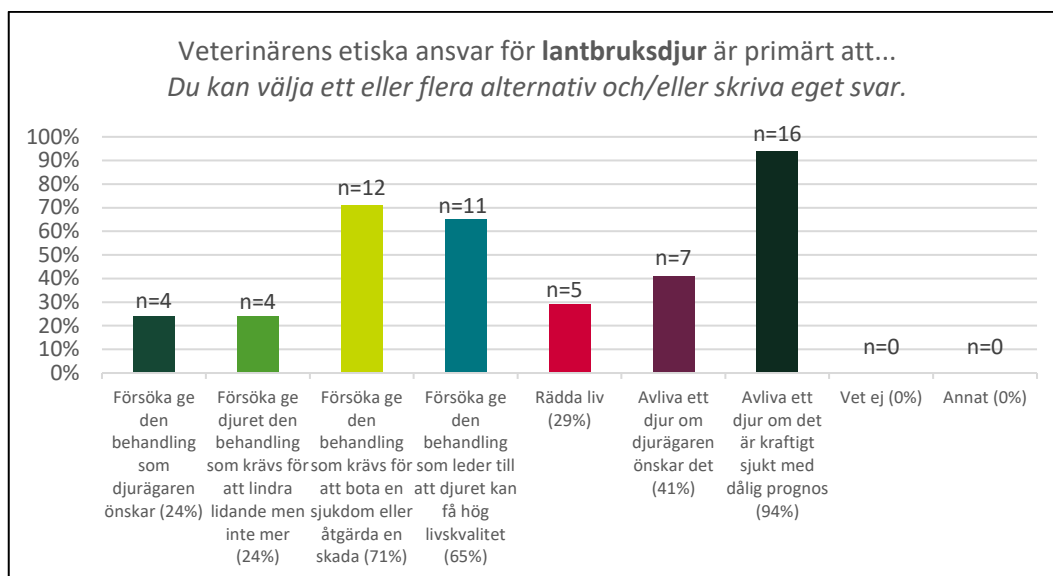

Figur 27b. Resultat från grupp B om respondentens syn på veterinärens etiska ansvar. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i grupp B som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 16.

Majoriteten i båda grupperna anser att veterinärens etiska ansvar gäller *individuella djur gällande både sällskapsdjur och lantbruksdjur* (88 % respektive 82 %). Det fria svaret i grupp B är snarlikt alternativ ett och kan således räknas till den. I grupp A har 12 % svarat att veterinärens etiska ansvar gäller *individuella sällskapsdjur och lantbruksdjur på besättningsnivå* samt 6 % att veterinärens etiska ansvar gäller *individuella lantbruksdjur och sällskapsdjur i relation till rasens avelsmål*. Se figur 27a och 27b.

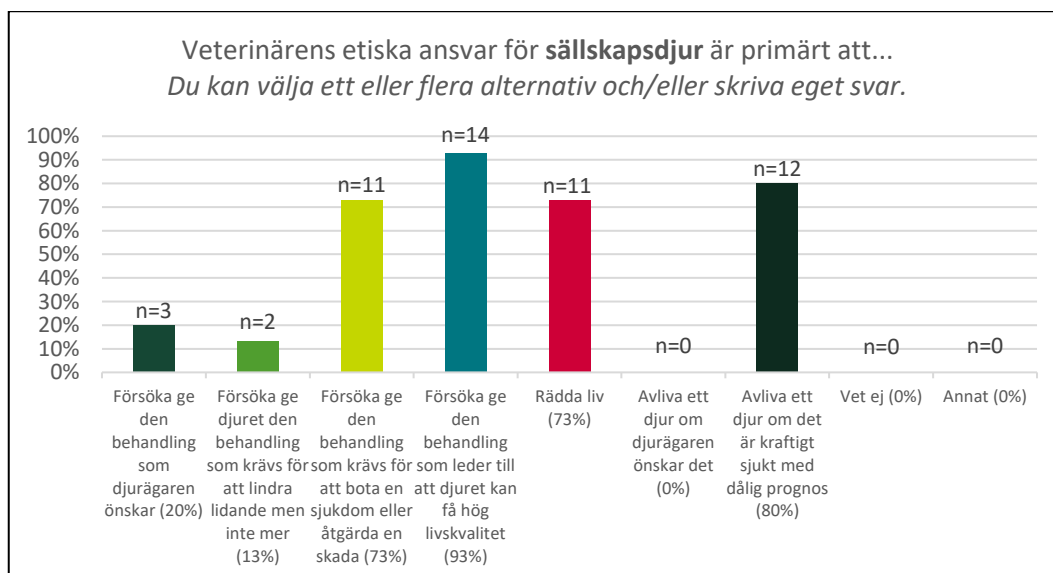

Figur 28a. Resultat från grupp A om respondentens syn på veterinärens etiska ansvar gällande sällskapsdjur. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i grupp A som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 17.

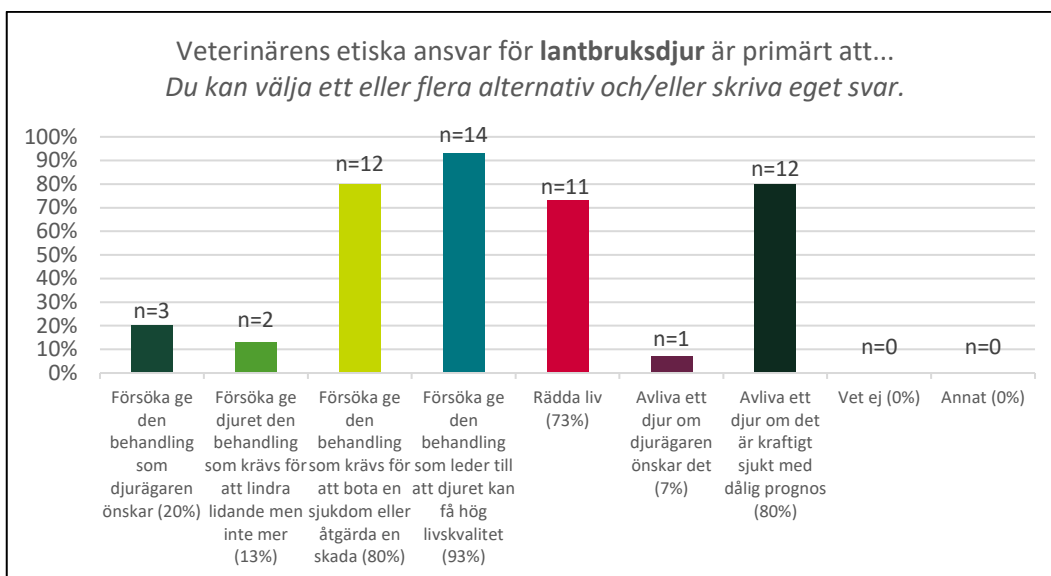

Figur 28b. Resultat från grupp A om respondentens syn på veterinärens etiska ansvar gällande lantbruksdjur. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i grupp A som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 17.

Figur 28a och 28b visar grupp A. Gällande sällskapsdjur har 100 % angett att veterinärens ansvar är att *försöka ge den behandling som leder till att djuret får en hög livskvalitet*. Det näst största alternativet är att *avliva ett djur om det är kraftigt sjukt med dålig prognos* (94 %). Detta alternativ är det mest svarade gällande veterinärens ansvar gällande lantbruksdjur (94 %), följt av alternativet *försöka ge den behandling som krävs för att bota en sjukdom eller åtgärda en skada* (71 %). Se figur 28a och 28b.

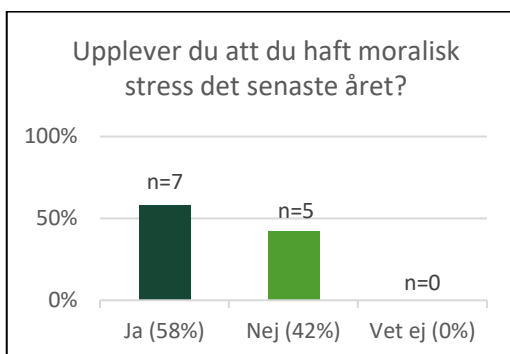

Figur 28c. Resultat från grupp B om respondentens syn på veterinärens etiska ansvar gällande sällskapsdjur. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i grupp B som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 16.

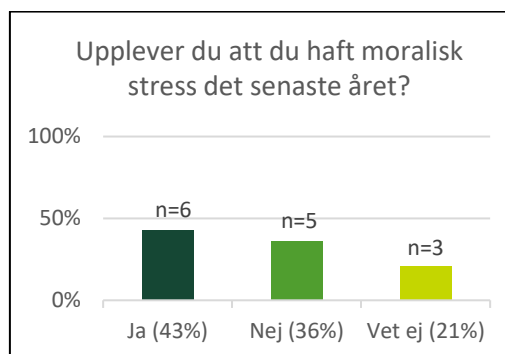

Figur 28d. Resultat från grupp B om respondentens syn på veterinärens etiska ansvar gällande lantbruksdjur. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i grupp B som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 16.

Figur 28c och 28d visar grupp B. Gällande sällskapsdjur och lantbruksdjur är det största alternativet *försöka ge den behandling som leder till att djuret får en hög livskvalitet* (93 %). Näst största alternativet gällande sällskapsdjur är *avliva ett djur om det är kraftigt sjukt med dålig prognos* (80 %), vilket även är näst störst gällande lantbruksdjur (80 %) tillsammans med *försöka ge den behandling som krävs för att bota en sjukdom eller åtgärda en skada* (80 %). Se figur 28c och 28d.

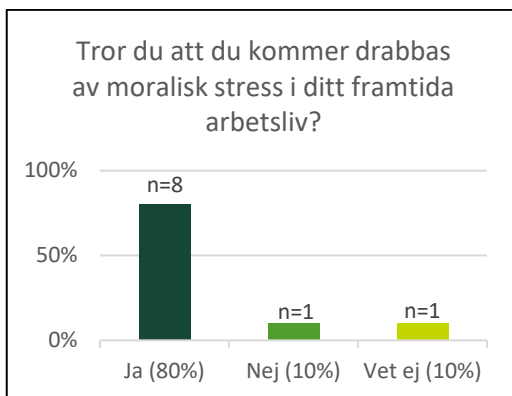

Figur 29a. Resultat från grupp A om respondenten upplevt moralisk stress det senaste året. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i grupp A som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 12.

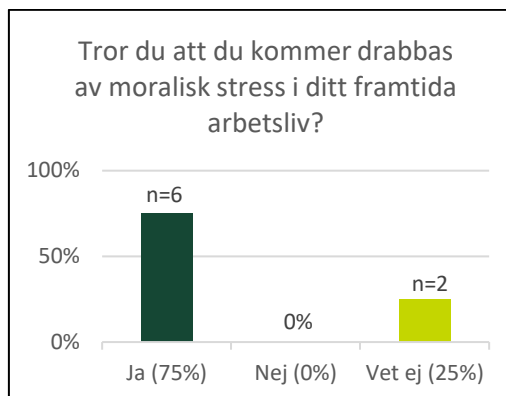

Figur 29b. Resultat från grupp B om respondenten upplevt moralisk stress det senaste året. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i grupp B som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 14.

I båda grupperna har de flesta svarat *Ja* på frågan om man upplevt moralisk stress det senaste året (58 % respektive 43 %). Det näst största svarsalternativet i båda grupperna är *Nej* (42 % respektive 36 %). Se figur 29a och 29b.

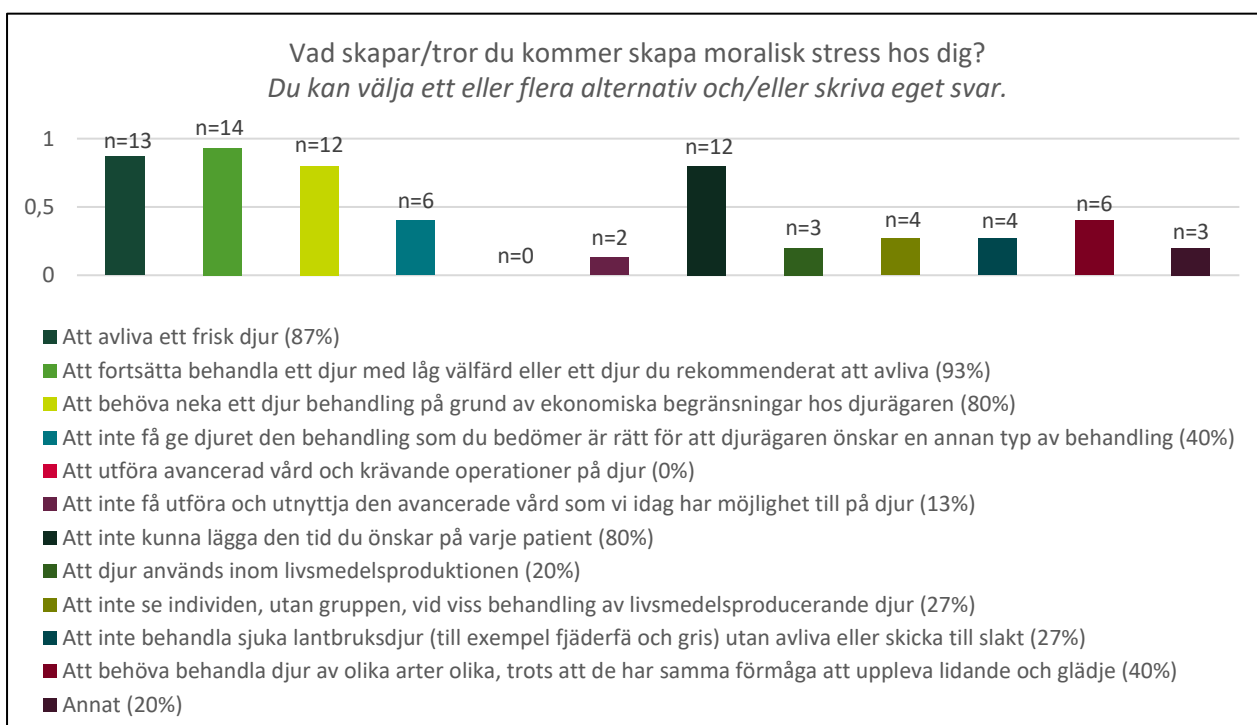

Figur 30a. Resultat från grupp A om respondenten tror den kommer drabbas av moralisk stress i det framtida arbetslivet. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i grupp A som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 10.

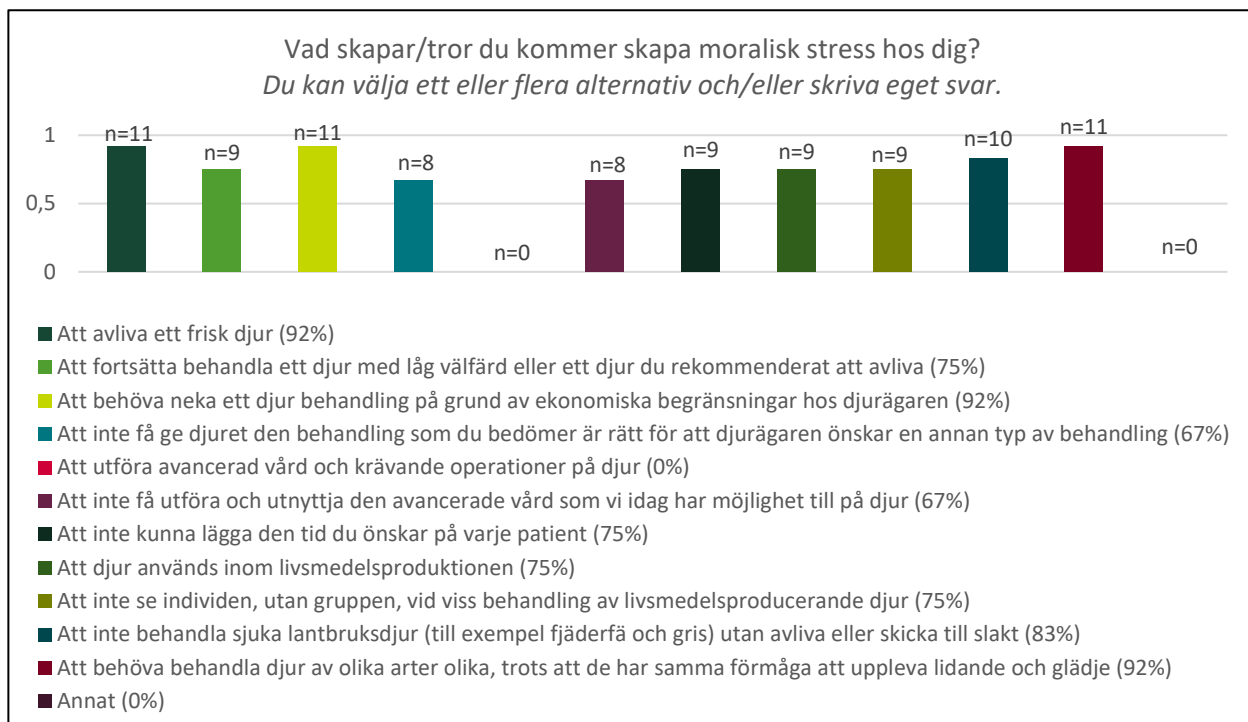

Figur 30b. Resultat från grupp B om respondenten tror den kommer drabbas av moralisk stress i det framtida arbetslivet. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i grupp B som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 8.

I båda grupperna är det största svarsalternativet *Ja* på frågan om man tror att man kommer drabbas av moralisk stress det senaste året (80 % respektive 75 %). Ingen i grupp B har svarat *Nej* medan en person i grupp A har svarat *Nej*. Se figur 30a och 30b.

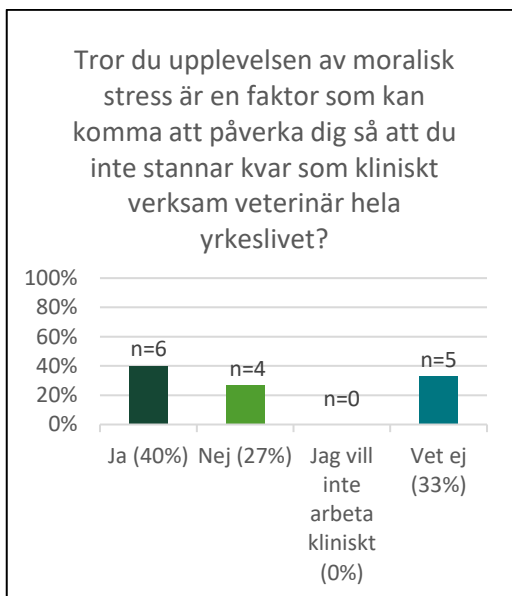

Figur 31a. Resultat från grupp A om vad som skapar/tror kommer skapa moralisk stress hos respondenten. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i grupp A som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 15.

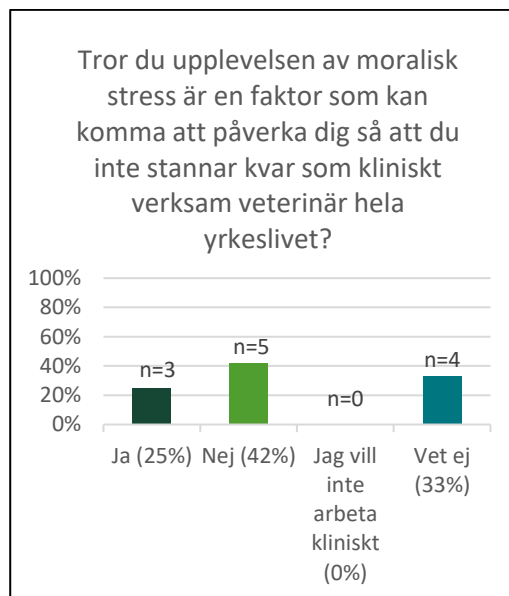

Figur 31b. Resultat från grupp B om vad som skapar/tror kommer skapa moralisk stress hos respondenten. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i grupp B som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 12.

Frågan *Vad skapar moralisk stress hos dig?* och *Vad tror du kommer skapa moralisk stress hos dig?* har i figur 31 slagits ihop då de är snarlika varandra. Det största alternativet i grupp A är *att fortsätta behandla ett djur med låg välfärd eller ett djur du rekommenderat att avliva* (93 %) följt av *att avliva ett friskt djur* (87 %). Det största alternativet i grupp B är *att avliva ett friskt djur, att behöva neka ett djur behandling på grund av ekonomiska begränsningar hos djurägaren samt att behöva behandla djur av olika arter olika, trots att de har samma förmåga att uppleva lidande och glädje* som alla har 92 %. Se figur 31a och 31b.

Figur 32a. Resultat från grupp A om respondenten tror upplevelsen av moralisk stress är en faktor som kommer att påverka att de inte stannar som klinisk veterinär hela yrkeslivet. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i grupp A som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 15.

Figur 32b. Resultat från grupp B om respondenten tror upplevelsen av moralisk stress är en faktor som kommer att påverka att de inte stannar som klinisk veterinär hela yrkeslivet. Siffran vid stapeln och procenten under anger andel av respondenter i grupp B som angett respektive svarsalternativ. Totalt antal respondenter i frågan är 12.

I grupp B är det största alternativet *Nej* på frågan om respondenten tror att upplevelsen av moralisk stress är en faktor som kommer påverka att de inte stannar som kliniskt veterinär hela yrkeslivet (42 %) följt av alternativet *Vet ej* (33 %). Hos grupp A är det största alternativet *Ja* med 40 % följt av *Vet ej* med 33 %. Se figur 32a och 32b.

5. Diskussion

Enkäten skickades sammanlagt till 199 personer (105 personer i årskurs ett och 94 personer i årskurs fem) varav 55 personer svarade fullständigt på enkäten. Det gör att den här studiens resultat inte är representativt för hela gruppen.

Över 85 % av respondenterna i båda årskurserna är under 30 år gamla och över 80 % av respondenterna i de båda årskurserna är kvinnor, därför har ingen uppdelning på ålder och kön gjorts vid redovisningen av svaren då det finns en risk att kunna peka ut de enskilda personerna i de små grupperna.

Respondenterna fick fyra påståenden om beskrivningar av vad ett djur kan vara som byggde på Lindbergs examensarbete från 2011 där veterinärstudenter i årskurs ett och två fick svara fritt på frågan *Vad är ett djur?*. Svaren kategoriserades sedan i fyra olika nivåer av syn på djur; geo-, bio-, zoo- och homonivån. Utifrån dessa nivåer utformades i den här enkäten ett påstående för vardera nivå där respondenterna skulle svara på vilket påstående som passade bäst och sämst in på vad ett sällskapsdjur respektive lantbruksdjur är. I Lindbergs studie sågs en minskning av zooperspektivet och en ökning av homoperspektivet hos årskurs två jämfört med ett på veterinärutbildningen (Lindberg 2011). I den här studien sågs ingen egentlig skillnad mellan årskurserna utan både årskurs ett och årskurs fem svarade relativt lika. Majoriteten i båda årskurserna tyckte att påståendet som tillhörde homonivån beskrev både sällskapsdjur och lantbruksdjur bäst och påståendet som tillhörde geonivån beskrev både sällskapsdjur och lantbruksdjur sämst. Det betyder att ingen skillnad kan ses varken årskurserna emellan eller sällskapsdjur jämfört med lantbruksdjur. Det var dock större spridning bland svarsalternativen i frågan om vilket påstående som beskrev djuren sämst i årskurs fem jämfört med årskurs ett där respondenterna svarade mer homogent. I Lindbergs studie sågs snarare en riktning som tydde på motsatsen där årskurs två tenderade att mer söka ”rätta svar” jämfört med årskurs ett. Någon direkt parallell till Lindbergs studie går dock inte att göra då respondenterna i den här studien fick färdiga påståenden för de olika nivåerna att förhålla sig till medan de i Lindbergs studie fick svara fritt, varpå svaren delades in i fyra kategorier.

Gällande värderingen av en höna på en 10-gradig skala är medelvärdet hos årskurs ett 7,27 och hos årskurs fem 6,55. För gris är medelvärdet i årskurs ett 7,7 och hos årskurs fem 7,03. För ko är medelvärdet i årskurs ett 8,0 och hos årskurs fem 7,64. För hund är medelvärdet för årskurs ett 8,8 och hos årskurs fem 8,52. För

häst är medelvärdet för årskurs ett 8,7 och hos årskurs fem 8,0. Det betyder att för samtliga djurslag har båda årskurserna svarat olika höga värden för olika djurslag och generellt lantbruksdjur lägre än sällskapsdjur. Dessutom har årskurs ett genomgående angivit ett högre medelvärde än årskurs fem. Enligt tidigare forskning har man sett att veterinärstudenter tenderar att inta en mer avståndstagande attityd till sina patienter under de senare åren av veterinärutbildningen (Paul & Podberscek 2000) och att veterinärstudenter ser djur som mindre kännande med mindre förmåga till medvetande under utbildningens gång (Paul & Podberscek 2000; Lindberg 2011). Det har pratats om att medkänslan för djur minskar under utbildningens gång men andra studier har även visat att ingen skillnad ses mellan årskurserna (Clarke *et al.* 2017). Ser man till medelvärdena på hur årskurserna värderat de olika djurslagen där årskurs fem värderat samtliga djurslag lägre kan det ses en tendens till det som visats i tidigare forskning men då skillnaderna mellan årskurserna hos samtliga djurslag är relativt små går det inte att dra några större slutsatser utifrån resultaten mer än att konstatera att årskurs fem svarat något lägre än årskurs ett.

Hernandez *et al.* (2018) tar upp att djuren allt mer ses som individer och veterinärer till allt större del följer barnläkarmodellen i sina behandlingar. Det överensstämmer med att majoriteten i båda årskurserna svarade *veterinärens etiska ansvar gäller individuella djur, både sällskapsdjur och lantbruksdjur*. Den här frågan sattes in för att se om respondenterna som svarat det här alternativet i realiteten faktiskt svarade lika gällande sällskapsdjur och lantbruksdjur i nästkommande fråga som efterfrågade vad veterinärens etiska ansvar primärt är för sällskapsdjur och lantbruksdjur. Det som sågs var att i årskurs fem svarade samtliga (100 %) alternativet *försöka ge den behandlingen som leder till att djuret får hög livskvalitet* gällande sällskapsdjur men bara 75 % svarade det gällande lantbruksdjur. Båda årskurserna svarade också att de var mer benägna att göra det som djurägaren önskade gällande lantbruksdjuren jämfört med sällskapsdjuren. Det här tyder på att många svarar att sällskapsdjur och lantbruksdjur båda ska bemötas och behandlas på individnivå, men faktum är att de ändå betraktas olika. Det här kan jämföras med det som Hernandez *et al.* tog upp år 2018 där många veterinärer uppgav att de följde barnläkarmodellen men i praktiken misslyckades med detta. Gällande förslaget *rädda liv* var årskurs ett mer benägna att svara det generellt för både sällskaps- och lantbruksdjur jämfört med årskurs fem. Alternativet *avлива ett djur om det är kraftigt sjukt med dålig prognos* hade lika många svar gällande både sällskapsdjur och lantbruksdjur i båda årskurserna, men årskurs fem hade fler svar än årskurs ett på det alternativet. Utifrån det här kan det tänkas att studenter i årskurs fem generellt är mer villiga till avlivning än årskurs ett men inga säkra slutsatser kan dras av det med tanke på det låga svarsantalet och den relativt lilla skillnaden.

Det var avsevärt fler i årskurs fem som vet vad moralisk stress är om man jämför med årskurs ett (67 % respektive 32 %). Det är ett tecken på att det troligtvis är

något som studenterna lär sig under utbildningens gång. Dock är det fortfarande 34 % i årskurs fem som svarat att de är osäkra eller inte vet vad moralisk stress är. Majoriteten i båda årskurserna av dem som svarat *Osäker* samt *Vet ej* kände dock igen begreppet efter att de fått läsa definitionen av moralisk stress. Det tyder på att de flesta är medvetna om moralisk stress men inte nödvändigtvis har orden för att benämna det.

Det är många fler i årskurs fem (64 %) som upplevt moralisk stress det senaste året jämfört med årskurs ett (19 %). Det kan jämföras med studien som McArthur *et al.* gjorde 2017 i Australien där 24 % av tillfrågade veterinärstudenter löpte hög risk för empatitrötthet. Resultatet i den här studien är alltså högre även om moralisk stress och empatitrötthet inte är samma sak och att McArthur *et al.* inte gjorde någon skillnad på årskurserna. Anledningen till att siffran är högre i årskurs fem på veterinärprogrammet kan tänkas vara att dessa studenter utsätts mer för situationer som kan ge upphov till moralisk stress då de närvarar mer i veterinär verksamhet (klinikarbete, besöker gårdar, slakteri med mera) än man gör i årskurs ett. Majoriteten i båda årskurserna trodde också att de skulle drabbas av moralisk stress i framtiden. Många av studenterna har alltså redan från starten av utbildningen en tro på att de kommer utveckla moralisk stress, en uppfattning som består även senare i utbildningen. På frågan vad som skapar moralisk stress hos studenterna är det endast fyra personer från årskurs ett som svarat, då det var ett lågt antal som uppgav att de haft moralisk stress det senaste året. Det går därför inte att föra något vidare resonemang utifrån det resultatet men *Att avliva ett friskt djur* uppgav samtliga fyra personer.

Mer intressant är det att titta på hur årskurs fem svarat i den här frågan då svarsantalet här är större (16 personer). Samtliga har svarat alternativet *Att fortsätta behandla ett djur med låg välfärd eller som du rekommenderat att avliva* och som nummer två kommer alternativet *Att inte kunna lägga den tid du önskar på varje patient* med 94 %. *Att avliva ett friskt djur* kommer först på delad fjärde plats. Enligt tidigare forskning har det som angetts vara det mest moraliskt stressande varit att vid upprepade tillfällen avliva friska djur, fortsätta behandla ett djur med sänkt välfärd som man själv tycker ska avlivas samt hantera djurägare med ekonomiska restriktioner (Rollin 2011; Batchelor *et al.* 2012; Hartnack *et al.* 2016; Kondrup *et al.* 2017). Det intressanta här är att alternativet som handlar om att ha för lite tid med varje patient är näst störst hos årskurs fem. Att känna sig pressad tidsmässigt och en hög arbetsbelastning är kända stressorer som kan orsaka psykisk ohälsa i allmänhet och utbrändhet i synnerhet (Gardner & Hini 2006), om dessa faktorer då också visar sig skapa moralisk stress i sig uppstår ytterligare psykiska påfrestningar för veterinären vilket är anmärkningsvärt.

För att förstå årskurs ett är det bättre att studera frågan *Vad tror du kommer skapa moralisk stress hos dig?* då svarsantalet här är större (16 personer). Samtliga personer har svarat *Att avliva ett friskt djur* och *Att behöva neka ett djur behandling*

på grund av ekonomiska begränsningar hos djurägaren. Alternativet Att fortsätta behandla ett djur med låg välfärd eller som du rekommenderat att avliva som samtliga personer svarat i årskurs fem kommer i årskurs ett på en delad tredjeplats. Studenter i årskurs fem upplever det inte lika moraliskt stressande att avliva ett friskt djur som studenter i årskurs ett gör medan studenter i årskurs ett inte upplever det lika moraliskt stressande att fortsätta behandla ett djur med låg välfärd eller som de rekommenderat att avliva som studenterna i årskurs fem. Det kan eventuellt ses en parallell mellan den tidigare frågan om veterinärens etiska ansvar där en svag trend sågs att studenterna i årskurs fem generellt var mer villiga till avlivning jämfört med årskurs ett som var mer benägna att svara att veterinärens etiska ansvar var att *Rädda liv* än vad årskurs fem uppgav.

Det går inte att säga så mycket om upplevelsen av moralisk stress är en faktor som kommer att påverka om studenterna stannar i yrket som klinisk veterinär då det är relativt jämt mellan alternativen *Ja*, *Nej* samt *Vet ej* i båda årskurserna. Av dem som svarade att upplevelsen av moralisk stress skulle vara en faktor som påverkade beslutet att stanna som klinisk veterinär trodde ändå de flesta i båda årskurserna att de skulle stanna i yrket i över 10 år. Dock är svarsantalet i den här frågan lågt (6 respondenter i årskurs ett och 8 i årskurs fem) och det går därför inte att dra någon slutsats utifrån det. Av dem som svarade att upplevelsen av moralisk stress inte skulle vara en faktor som påverkade beslutet att stanna som klinisk veterinär svarade majoriteten i årskurs ett *Att jobba kliniskt är väldigt viktigt för mig och jag tänker inte sluta på grund av risk för eller faktisk moralisk stress* (80 %) och i årskurs fem var det vanligaste *Moralisk stress hör till yrkeslivet som veterinär, det får man räkna med och lära sig hantera* (80 %). Alternativet *Jag har strategier för att hantera moralisk stress genom att prata med familj och/eller vänner* svarade 70% i årskurs fem jämfört med 20 % i årskurs ett, vilket skulle kunna vara ett tecken på att man utvecklar och lär sig strategier för att hantera moralisk stress under utbildningens gång. Dock är svarsantalet även i den här frågan lågt (5 respondenter i årskurs ett och 10 i årskurs fem). Tidigare forskning har tryckt på värdet av policys vid svåra moraliska dilemman och att man som individ har nytta av att reflektera över sina egna övertygelser och värderingar (Morgan & McDonald 2007). Det här ger skäl att inkludera mer etiskt tänkande och lära ut metoder för att hantera moralisk stress i veterinärutbildningen för att underlätta för veterinärerna senare i arbetslivet så att så få som möjligt slutar arbeta kliniskt på grund av de här anledningarna.

Inom ramen för det här arbetet är det även av intresse att se om studenter som anger en viss djursyn skiljer sig åt i åsikter om veterinärens ansvar och upplevelser av moralisk stress jämfört med studenter med en annan djursyn. För att begränsa resultatet har den här jämförelsen utformats så att en grupp består av dem som värderat hönan på värderingsskalan som 1, 2, 3, 4 eller 5 (n=17), och en grupp består av de som värderat hönan som 9 eller 10 (n=16). Anledningen till att hönan

valts som exempel och inte något av de andra djurslagen som också fanns med i enkäten är dels för att det är ett lantbruksdjur, dels att det är det djuret som flest värderat lägst. Majoriteten i de båda grupperna har angett att *veterinärens etiska ansvar gäller individuella djur, både sällskaps- och lantbruksdjur* (82 % respektive 88 %). Ett fåtal personer (n=3) av dem som värderat hönan som 1, 2, 3, 4 eller 5 har gjort skillnad på veterinärens etiska ansvar gentemot sällskapsdjur och lantbruksdjur, vilket ingen av dem som värderat hönan som 9 eller 10 har gjort. Det kan korrelera med att de som värderat hönan högt även har värderat de andra djurslagen högt och då inte gjort någon skillnad på olika djurslag på värderingsfrågan. Bland dem som värderat hönan som 1, 2, 3, 4 eller 5 har 100 % angett att veterinärens etiska ansvar för sällskapsdjur är att *försöka ge den behandling som leder till att djuret får en hög livskvalitet* medan endast 65 % har angett samma svar för lantbruksdjur och de alternativen som innefattar djurägarens önsknings; *försöka ge den behandling som djurägaren önskar* samt *avliva ett djur om djurägaren önskar det* har fler svar gällande lantbruks- än sällskapsdjur i den här gruppen (12 % respektive 24 % samt 12 % respektive 41 %). De som värderat hönan som 9 eller 10 har svarat väldigt likartat gällande vad som är veterinärens etiska ansvar för både sällskaps- och lantbruksdjur och inga direkta skillnader ses. Även det här tyder på att de som värderat hönan lägre gör en större skillnad på sällskaps- och lantbruksdjur än de som värderat hönan högt. Gällande moralisk stress har de flesta i båda grupperna (de som värderat hönan högt respektive de som värderat den lågt) svarat att de upplevt moralisk stress alternativt tror att de kommer drabbas av det i framtida arbetslivet. Angående vad som skapade moralisk stress eller vad studenterna trodde skulle skapa moralisk stress har de som värderat hönan som 9 eller 10 generellt svarat fler alternativ, de upplever alltså moralisk stress av fler faktorer än de som värderat hönan lägre. Exempelvis har 67 % av dem som värderat hönan 9 eller 10 svarat att de får moralisk stress av *att inte få utföra och utnyttja den avancerade vården vi idag har möjlighet till på djur* medan endast 13 % av dem som värderat hönan lågt har svarat det alternativet. Ett annat exempel är alternativet *att djur används inom livsmedelsproduktion* där 20 % av dem som värderat hönan lågt svarat detta jämfört med 75 % av dem som värderat hönan högt. Ytterligare ett alternativ som skiljer sig mycket åt mellan grupperna är *att inte behandla sjuka lantbruksdjur utan avliva eller skicka till slakt* där 27 % av dem som värderat hönan som 1, 2, 3, 4 eller 5 svarat att det här är moraliskt stressande jämfört med 91 % av dem som värderat hönan 9 eller 10. Det här tyder på att de som värderat hönan lågt i mindre utsträckning har svarat att de får moralisk stress gällande de alternativ som har med lantbruksdjur att göra.

Sammantaget kan det därför sägas att de studenter som värderat hönan som 1, 2, 3, 4 eller 5 gör större skillnad på hur sällskapsdjur och lantbruksdjur bör behandlas än de som värderat hönan som 9 eller 10, och inte tror sig drabbas av moralisk stress i samma utsträckning som de studenter som värderat hönan högt. De upplever även

moralisk stress av fler faktorer än de som värderat hönan lågt samt upplever mer moralisk stress kopplat till lantbruksdjur. Morgan & McDonald menade 2007 att både veterinärer och djurägare automatiskt placerar djur i en moralisk ordning. De tog då upp exemplet att en veterinär kan missa att erbjuda avancerad diagnostik på en hamster då den veterinären anser att det djuret är mindre värt moraliskt än exempelvis en hund. I linje med detta, kan de studenter som värderat hönan lågt då riskera att göra skillnad på olika djurslag och ge dem olika slags vård. Samtidigt kan de som värderat hönan högt och inte gör någon skillnad på djurslag riskera kommunikationsmissar gentemot djurägare som förväntar sig att djurslagsskillnader görs mellan exempelvis sällskaps- och lantbruksdjur. Det är troligt att de studenter som värderat en höna lågt upplever mindre moralisk stress gällande lantbruksdjur än de som värderat hönan högt just för att de här två grupperna placerar hönan olika på den moraliska skalan som Morgan & McDonald (2007) nämner, vilket i sin tur hänger ihop med att de anser att de har ett mindre ansvar för lantbruksdjuren.

Ungefär 25 % av dem som fick enkäten har fullföljt den och ungefär 38 % har påbörjat den. Anledningen till att så få har svarat på enkäten kan vara många. Exempelvis kan det vara så att studenterna inte vill ta sin tid till att fylla i enkäten eller tycker det är ointressant. Många veterinärstudenter är stressade och lägger mycket tid på sina studier, detta kan bidra till att vissa studenter helt enkelt inte känner att de har tid att besvara enkäten. Å andra sidan kan det istället vara så att vissa studenter redan är insatta och intresserade av ämnena som enkäten berör och av den anledningen är mer benägna att svara på den här typen av enkät än andra. Exempelvis kan det vara så att en person som upplever sig ha mycket moralisk stress och ägnar mycket tankeverksamhet åt det blir mer intresserad av enkäten och mer villig att framföra sina åsikter kring ämnet än någon som inte vet vad moralisk stress är. Ytterligare en faktor att ta hänsyn till gällande de som svarat på enkäten är att frågorna kan upplevas svåra och eventuellt känslomässigt jobbiga att svara på. Det här kan vara en anledning till avhoppet under enkätens gång, det kan bli känslomässigt jobbigt att behöva fundera på frågor av den här typen.

Studenterna kan även påverka varandra. Om flera studenter sitter och fyller i enkäten samtidigt är det lätt att man pratar med varandra och kan bli påverkade av andra eller inte våga uttrycka sin egentliga åsikt. De fria svaren som kom in på vissa frågor har valts att inte diskuteras här då det helt enkelt inte fick plats, men ett fritt svar på frågan om vad som orsakar moralisk stress löd *"Att det finns veterinärstudenter som får moralisk stress av att djur används till livsmedelsproduktion"*, det här tyder på att studenterna blir påverkade av varandra.

Gällande enkätutformningen kan enkätens längd diskuteras. Enkätens längd kan ha påverkat varför inte fler fullföljt den, exempelvis kan studenterna ha tröttnat längs vägen eller att det tog för lång tid att fylla i den. För att öka svarsfrekvensen

skulle också fler påminnelser kunnat skickats ut samt att enkäten skulle kunnat vara öppen under en längre period.

Det finns otroligt mycket resultat att hämta från den här enkäten och det finns möjlighet att göra många fler jämförelser för att se hur studenters djursyn korrelerar med andra faktorer. Jag har inte inom ramen för det här arbetet haft möjlighet att titta på alla olika typer av resultat utan har fokuserat på jämförelse mellan årskurserna och jämförelse av bara hönan från värderingsskalan.

5.1 Slutsats

Det som kanske är mest framträdande med den här studien är den eventuella kopplingen mellan djursyn, veterinärens ansvar och risken för moralisk stress. Har djurslaget höna värderats lågt på värderingsskalan görs en större skillnad på sällskaps- och lantbruksdjur, där dessa studenter är mer benägna att svara att veterinärens etiska ansvar innefattar att följa djurägarens önsknings gällande lantbruksdjur jämfört med sällskapsdjur. Denna skillnad ses inte hos dem som värderat djurslaget höna högre på värderingsskalan utan där är svaren på vad som är veterinärens etiska ansvar mer lika. Skillnader ses även gällande hur djursynen påverkar upplevelsen av moralisk stress. De som värderat hönan högt upplever fler faktorer som moraliskt stressande än de som värderat hönan lågt. De som värderat hönan högt tror sig även vara mer benägna att drabbas av moralisk stress från faktorer som rör lantbruksdjur än vad de som värderat hönan lågt.

Studenter i årskurs fem upplevde det inte lika moraliskt stressande att avliva ett friskt djur som studenter i årskurs ett upplever, samtidigt upplever studenter i årskurs ett att det inte är lika moraliskt stressande att fortsätta behandla ett djur med låg välfärd eller som de rekommenderat att avliva som studenterna i årskurs fem. Det som visats i tidigare forskning som det som orsakar mest moralisk stress låg i topp även i den här undersökningen (avliva friska djur, fortsätta behandla ett djur med sänkt välfärd som man själv tycker ska avlivas samt hantera djurägare med ekonomiska restriktioner). Ytterligare en faktor till moralisk stress som framkom i den här studien som många studenter uppgav var *Att inte kunna lägga den tid du önskar på varje patient* där 94 % av studenterna i årskurs fem uppgett det här alternativet som anledning till moralisk stress.

Gällande veterinärens etiska ansvar sågs det också att studenterna i årskurs fem generellt var mer villiga till avlivning jämfört med årskurs ett och gällande djursynen ses att årskurs fem värderat samtliga djurslag lägre på värderingsskalan än vad årskurs ett gjort, även om skillnaderna är små.

Resultatet hade varit mer tillförlitligt om samma studentgrupp hade svarat på enkäten både under år 1 och 5 då det kan finnas skillnader i årskurser redan innan utbildningen. Många av resultaten i den här undersökningen går inte att dra tydliga slutsatser ifrån. Det går mer att prata om tendenser kring det som redovisats. För-

hoppningen är dock att den här studien ska öka förståelsen för mängden svåra frågor som veterinärstudenter behöver handskas med under utbildningen. Psykisk ohälsa är vanligt inom branschen där tung arbetsbörda, oro för att bli uthängd i media och hamna i ansvarsnämnden är faktorer som påverkar (Gröna arbetsgivare 2019). Att som student se den psykiska ohälsan som finns i yrket som de är på väg in i är klart en stressande sak för studenterna. Att öka antalet platser på veterinärprogrammet är en del i att minska den psykiska ohälsan som finns i branschen genom att vi blir fler, men den här studiens resultat tyder på att mer utbildning och strategihantering kring svåra ämnen också behövs för veterinärstudenterna för att kunna reducera problemen.

Referenser

- Ashall, V., Millar, K. & Hobson-West, P. (2018). Informed consent in veterinary medicine: Ethical implications for the profession and the animal 'patient'. *Food Ethics*. 3 (1), 247-258. <https://doi.org/10.1007/s41055-017-0016-2>
- Batchelor, C.E. & McKeegan, D.E. (2012). Survey of the frequency and perceived stressfulness of ethical dilemmas encountered in UK veterinary practice. *The Veterinary Record*. 170 (1), 19. <https://doi.org/10.1136/vr.100262>
- Blackwell, T.E. & Rollin, B.E. (2008). Leading discussions on animal rights. *Journal of the American Veterinary Medical Association*. 233 (6), 868-871. <https://doi.org/10.2460/javma.233.6.868>
- Clarke, N., Main, D.C. & Paul, E.S. (2017). Students' beliefs in animal sentience: no decline across veterinary education. *The Veterinary Record*. 180 (15), 378. <https://doi.org/10.1136/vr.104165>
- Dolby, N. & Litster, A. (2018). Animal welfare and animal rights, an exploratory study of veterinary students' perspectives. *Society & Animals*, 27 (5-6), 575-594. <https://doi.org/10.1163/15685306-12341493>
- Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2005/36/EC av den 7 september 2005 om erkännande av yrkeskvalifikationer (OJ L 255, 30.9.2005, p. 22–142) <http://data.europa.eu/eli/dir/2005/36/oj>
- Gardner, D.H. & Hini, D. (2006). Work-related stress in the veterinary profession in New Zealand. *New Zealand Veterinary Journal*. 54 (3), 119-124. <https://doi.org/10.1080/00480169.2006.36623>
- Gröna arbetsgivare (2019). *Svensk Djursjukvård Branschrappport 2019*. https://www.grona.org/imagevault/publishedmedia/sh8i5fbp516mgbbe0lzo/Svensk_Djursjukvard_branschrappport_2019_webb.pdf?download=0 [24 maj 2023]
- Hagelin, J., Hau, J. & Carlsson, H.E. (2000). Attitude of Swedish veterinary and medical students to animal experimentation. *The Veterinary Record*. 146 (26), 757-760. <https://doi.org/10.1136/vr.146.26.757>
- Hartnack, S., Springer, S., Pittavino, M. & Grimm, H. (2016). Attitudes of Austrian veterinarians towards euthanasia in small animal practice: impacts of age and gender on views on euthanasia. *BMC Veterinary Research*. 12 (26). <https://doi.org/10.1186/s12917-016-0649-0>

- Hernandez, E., Fawcett, A., Brouwer, E., Rau, J. & Turner, P.V. (2018). Speaking up: Veterinary ethical responsibilities and animal welfare issues in everyday practice. *Animals (Basel)*. 8 (1), 15. <https://doi.org/10.3390/ani8010015>
- Hogrell, F. (2021). *Veterinärbrist eller bristande arbetssituation? En studie över svenska veterinärers arbetssituation och psykiska välbefinnande*. (Självständigt arbete). Sveriges lantbruksuniversitet. Veterinärprogrammet. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:slu:epsilon-s-16955>
- Jakobsson, U. & Westergren, A. (2005). Enkätmetodik – en svår konst. *Vård i Norden*. 25 (3), 72-73. <https://doi.org/10.1177/010740830502500315>
- Kondrup, S.V., Anhøj, K.P., Rødsgaard-Rosenbeck, C., Lund, T.B., Nissen, M.H. & Sandøe, P. (2017). Veterinarian's dilemma: a study of how Danish small animal practitioners handle financially limited clients. *The Veterinary Record*. 179 (23), 596. <https://doi.org/10.1136/vr.103725>
- Lindberg, S. (2011). *Vad är ett djur? En rapport om veterinärstudenternas djursyn*. (Självständigt arbete). Sveriges lantbruksuniversitet. Veterinärprogrammet. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:slu:epsilon-s-790>
- Lord, L.K., Walker, J.B., Croney C.C. & Golab G.C. (2010). A comparison of veterinary students enrolled and not enrolled in an animal-welfare course. *Journal of the American Veterinary Medical Education*. 37 (1), 40-48. <https://doi.org/10.3138/jvme.37.1.40>
- Main, D.C. (2006). Offering the best to patients: ethical issues associated with the provision of veterinary services. *The Veterinary Record*. 158 (2), 62-66. <https://doi.org/10.1136/vr.158.2.62>
- McArthur, M.L., Andrews, J.R., Brand, C. & Hazel, S.J. (2017). The prevalence of compassion fatigue among veterinary students in australia and the associated psychological factors. *Journal of Veterinary Medical Education*. 44 (1), 9-21. <https://doi.org/10.3138/jvme.0116-016R3>
- Meijboom, F. (2018). More than just a vet? Professional integrity as an answer to the ethical challenges facing veterinarians in animal food production. *Food Ethics*. 4 (1), 209-220. <https://doi.org/10.1007/s41055-017-0019-z>
- Mitchener, K.L. & Ogilvie, G.K. (2002). Understanding compassion fatigue: keys for the caring veterinary healthcare team. *Journal of the American Animal Hospital Association*. 38 (4), 307-310. <https://doi.org/10.5326/0380307>
- Moir, F.M. & Van den Brink, A.R.K. (2020). Current insights in veterinarians' psychological wellbeing. *New Zealand Veterinary Journal*. 68 (1), 3-12. <https://doi.org/10.1080/00480169.2019.1669504>
- Morgan, C.A. & McDonald, M. (2007). Ethical dilemmas in veterinary medicine. *The Veterinary Clinics of North America: Small Animal Practice*. 37 (1), 165-179. <https://doi.org/10.1016/j.cvsm.2006.09.008>

- Nationalencyklopedin (u.å.a). *Antropocentrism*.
<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/1%C3%A5ng/antropocentrism> [1 mars 2023]
- Nationalencyklopedin (u.å.b). *Reduktionism*.
<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/1%C3%A5ng/reduktionism> [1 mars 2023]
- Panagioti, M., Panagopoulou, E., Bower, P., Lewith, G., Kontopantelis, E., Chew-Graham, C., Dawson, S., van Marwijk, H., Geraghty, K. & Esmail, A. (2017). Controlled interventions to reduce burnout in physicians: A systematic review and meta-analysis. *JAMA Internal Medicine*. 177 (2), 195-205.
<https://doi.org/10.1001/jamainternmed.2016.7674>
- Paul, E.S. & Podberscek, A.L. (2000). Veterinary education and students' attitudes towards animal welfare. *The Veterinary Record*. 146 (10), 269-272.
<https://doi.org/10.1136/vr.146.10.269>
- Rollin, B.E. (2002). The use and abuse of Aesculapian authority in veterinary medicine. *Journal of the American Veterinary Medical Association*. 220 (8), 1144-1149.
<https://doi.org/10.2460/javma.2002.220.1144>
- Rollin, B.E. (2011). Euthanasia, moral stress, and chronic illness in veterinary medicine. *Veterinary Clinics of North America: Small Animal Practice*. 41 (3), 651-659.
<https://doi.org/10.1016/j.cvsm.2011.03.005>
- Sarah Cairoli (u.å.). *Differences Between Ecocentric & Biocentric*.
<https://web.archive.org/web/20150524193403/http://classroom.synonym.com/differences-between-ecocentric-biocentric-18072.html> [1 mars 2023]
- Utredningen om en hållbar och långsiktigt välfungerande hälso- och sjukvård för djur (2022). *Bättre förutsättningar inom djurens hälso- och sjukvård*. (SOU 2022:58). Stockholm: Landsbygds- och infrastrukturdepartementet
- Volk, J.O., Schimmack, U., Strand, E.B., Lord, L.K. & Siren, C.W. (2018). Executive summary of the Merck Animal Health Veterinary Wellbeing Study. *Journal of the American Veterinary Medical Association*. 252 (10), 1231-1238.
<https://doi.org/10.2460/javma.252.10.1231>

Populärvetenskaplig sammanfattning

Nyligen genomförde regeringen en utredning där det beslutades att antalet platser på veterinärprogrammet skulle utökas för att motverka veterinärbristen. Psykisk ohälsa är väl utbredd inom veterinärkåren där tung arbetsbörda och oro kring att bli uthängd i media lyfts fram som orsaker.

Veterinärens ansvarsområden i samhället är många och ibland stämmer inte alltid djurägarens förväntningar på veterinären överens med det som är veterinärens ansvar. Veterinärer får dagligen handskas med att fatta svåra beslut där de ska se till djurets bästa samtidigt som de ska vara djurägaren till lags och ta hänsyn till dennes önskemål, vara empatisk kring de känslomässiga aspekterna mellan djur och människa samt sätta sig in i djurägarens ekonomiska förutsättningar. En bidragande faktor till psykisk ohälsa är moralisk stress. Moralisk stress är när det bildas en konflikt mellan förväntningarna av yrket och vad yrket faktiskt innebär. Ett exempel på när moralisk stress kan uppstå för en veterinär är när denne upprepade gånger tvingas avliva friska djur trots förväntningar om att rädda djurs liv.

Tidigare forskning har visat att veterinärstudenter i de högre årskurserna ser på djur på ett annat sätt än studenterna i de tidigare årskurserna. Anekdotiskt har det pratats om att veterinärstudenternas oro, respekt och medkänsla för djur minskar ju längre man kommer i veterinärutbildningen, nyare studier har dock visat att ingen säker skillnad kan ses mellan årskurserna.

Etik ingår i dagens veterinärutbildning, men i en relativt liten mängd. World Organisation for Animal Health (OIE) menar att värdefrågor och etisk utbildning inom etiskt resonemang, kommunikationsförmåga och färdigheter i beslutsfattande kan hjälpa till att minska den moraliska stressen hos veterinärer. Veterinärstudenter är engagerade i att försöka inkludera betydelsen av djurvälstånd och djurhälsa i sin framtida profession trots att det är en liten del av läroplanen.

I den här studien undersöktes veterinärstudenters djursyn, studenternas tankar kring vad veterinärens etiska ansvar är och studenternas kunskaper om och eventuella upplevelser av moralisk stress. Syftet var att jämföra tankarna hos studenter som befinner sig i början av veterinärutbildningen med tankarna hos studenter som befinner sig senare i utbildningen samt om studenternas djursyn påverkar upplevelsen av moralisk stress.

En webbenkät skickades till årskurs ett och årskurs fem på veterinärprogrammet i Sverige under våren 2023. Enkäten innehöll frågor om djursyn, veterinärens etiska

ansvar och moralisk stress. Enkäten besvarades fullständigt av totalt 55 personer (25 personer i årskurs ett och 30 personer i årskurs fem).

Det mest framträdande med den här studien är den eventuella kopplingen mellan djursyn, veterinärens ansvar och risken för moralisk stress. Gällande djursynen ombads studenterna värdera olika djurslag på en 10-gradig värderingsskala där de skulle utgå från att en människa hade värdet 10. De studenter som värderat djurslaget höna lågt på värderingsskalan (1-5) gjorde en större skillnad på sällskaps- och lantbruksdjur senare i enkäten, en skillnad som inte sågs hos de studenter som värderat djurslaget höna högre på värderingsskalan (9-10). Skillnader sågs även gällande hur djursynen påverkar upplevelsen av moralisk stress. De som värderat hönan högt uppgav fler faktorer som moraliskt stressande än de som värderat hönan lågt. De som värderade hönan lågt upplevde också moralisk stress, men mer centrerat till specifika faktorer.

Gällande jämförelsen mellan årskurs ett och fem sågs att studenter i årskurs fem inte upplever det lika moraliskt stressande att avliva ett friskt djur som studenter i årskurs ett upplever. Samtidigt upplever studenter i årskurs ett det inte lika moraliskt stressande att fortsätta behandla ett djur med låg välfärd eller som de rekommenderat att avliva som studenterna i årskurs fem. I tidigare forskning har följande tre faktorer rapporterats som mest moraliskt stressande för veterinärer; *att vid upprepade tillfällen avliva friska djur, fortsätta behandla ett djur med sänkt välfärd som man själv tycker ska avlivas* samt *hantera djurägare med ekonomiska restriktioner*. De här tre faktorerna låg i topp även i den här undersökningen. Anmärkningsvärt var ytterligare en faktor som många studenter uppgav var en orsak till moralisk stress; *att inte kunna lägga den tid du önskar på varje patient*. Framförallt var den här faktorn stor i årskurs fem, men var förekommande även i årskurs ett.

Det man ska ha i åtanke är att svarsfrekvensen är låg i den här undersökningen och mer forskning kring det här ämnet behövs. Förhoppningen är att den här studien ska öka förståelsen och intresset för mängden svåra frågor som veterinärstudenter behöver handskas med under utbildningen. Studiens resultat tyder på att många studenter upplever moralisk stress och att mer utbildning med strategihantering kring det här ämnet behövs.

Tack

Jag vill rikta ett varmt tack till studenterna i årskurs ett och årskurs fem på veterinärprogrammet som besvarade enkäten. Utan era svar hade det här arbetet inte kunnat möjliggöras.

Jag vill även tacka min handledare Helena Röcklinsberg för ett stort stöd och givande samarbete.

Tack även till min familj och vänner som peppat mig och hjälpt till under arbetets gång. Som avslutning är hela arbetet tillägnat min mamma som aldrig fick uppleva att jag blev klar.

Bilaga 1

Enkäten

Informationstext

Den här studien riktar sig till veterinärstudenter som studerar vid Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) och är en del av ett examensarbete. Enkäten tar cirka 5 minuter att svara på och den består av fyra delar. I den första delen får du svara på tre korta frågor om dig, den andra delen handlar om din djursyn, den tredje delen handlar om veterinärens ansvar och den avslutande fjärde delen handlar om moralisk stress.

Svara gärna så uppriktigt du kan på alla frågor. Alla svar är anonyma. Stort tack för ditt deltagande!

Med vänliga hälsningar,
Alva Orrenius, veterinärstudent, årskurs 6

Bakgrund

Vilken klass går du i?

- Veterinär årskurs 1
- Veterinär årskurs 5

Hur gammal är du?

- Under 25 år
- 25-30 år
- 31-40 år
- Över 40 år

Definierar du dig som

- Kvinna
- Man
- Annat
- Vill inte ange

Djursyn

I enkäten är vi intresserade av din syn på sällskaps- och lantbruksdjur.

Anser du att ett djur har egenvärde, det vill säga att de är viktiga för sin egen skull, utöver sitt instrumentella värde eller den funktion de har för människor?

- Ja
- Nej
- Vet ej

Nedan följer fyra påståenden.

A. Ett djur är en flercellig organism med olika organsystem och kroppsdelar.

B. Ett djur är en levande och kännande organism med metabolism och reproduktionsförmåga.

C. Ett djur är en tänkande och kännande varelse som kan förflytta sig och finns i olika miljöer.

D. Ett djur är en tänkande och kännande varelse som kan relatera till andra varelser (djur och/eller människor).

Vilket av påståendena tycker du BÄST beskriver vad ett sällskapsdjur är?

- Påstående A
- Påstående B
- Påstående C
- Påstående D

Vilket av påståendena tycker du SÄMST beskriver vad ett sällskapsdjur är?

- Påstående A
- Påstående B
- Påstående C
- Påstående D

Vilket av påståendena tycker du BÄST beskriver vad ett lantbruksdjur är?

- Påstående A
- Påstående B
- Påstående C

- Påstående D

Vilket av påståendena tycker du SÄMST beskriver vad ett lantbruksdjur är?

- Påstående A
 Påstående B
 Påstående C
 Påstående D

Vad anser du att värdet hos en höna är på en skala där 1 är lägst och 10 är högst? Utgå från att en människas värde är 10.

1__2__3__4__5__6__7__8__9__10

Vad anser du att värdet hos en gris är på en skala där 1 är lägst och 10 är högst? Utgå från att en människas värde är 10.

1__2__3__4__5__6__7__8__9__10

Vad anser du att värdet hos en ko är på en skala där 1 är lägst och 10 är högst? Utgå från att en människas värde är 10.

1__2__3__4__5__6__7__8__9__10

Vad anser du att värdet hos en hund är på en skala där 1 är lägst och 10 är högst? Utgå från att en människas värde är 10.

1__2__3__4__5__6__7__8__9__10

Vad anser du att värdet hos en häst är på en skala där 1 är lägst och 10 är högst? Utgå från att en människas värde är 10.

1__2__3__4__5__6__7__8__9__10

Veterinärens ansvar

Vilket av nedanstående stämmer bäst med din syn på veterinärens etiska ansvar?

- Veterinärens etiska ansvar gäller individuella djur, både sällskapsdjur och lantbruksdjur
 Veterinärens etiska ansvar gäller individuella sällskapsdjur, och lantbruksdjur på besättningsnivå
 Veterinärens etiska ansvar gäller individuella lantbruksdjur, och sällskapsdjur i relation till rasens avelsmål
 Vet ej
 Annat _____

Veterinärens etiska ansvar för sällskapsdjur är primärt att...

Du kan välja ett eller flera alternativ och/eller skriva eget svar.

- Försöka ge den behandling som djurägaren önskar
- Försöka ge djuret den behandling som krävs för att lindra lidande men inte mer
- Försöka ge den behandling som krävs för att bota en sjukdom eller åtgärda en skada
- Försöka ge den behandling som leder till att djuret kan få hög livskvalitet
- Rädda liv
- Avliva ett djur om djurägaren önskar det
- Avliva ett djur om det är kraftigt sjukt med dålig prognos
- Vet ej
- Annat _____

Veterinärens etiska ansvar för lantbruksdjur är primärt att...

Du kan välja ett eller flera alternativ och/eller skriva eget svar.

- Försöka ge den behandling som djurägaren önskar
- Försöka ge djuret den behandling som krävs för att lindra lidande men inte mer
- Försöka ge den behandling som krävs för att bota en sjukdom eller åtgärda en skada
- Försöka ge den behandling som leder till att djuret kan få hög livskvalitet
- Rädda liv
- Avliva ett djur om djurägaren önskar det
- Avliva ett djur om det är kraftigt sjukt med dålig prognos
- Vet ej
- Annat _____

Moralisk stress

A. Vet du vad moralisk stress är?

- Ja
- Nej
- Vet ej

B. Det här är en vanlig definition av moralisk stress:

"Moralisk stress kan uppstå efter att under en lång tid och vid upprepade tillfällen ha behövt agera i strid med sina egna etiska värderingar - genom att förhindras från att utföra det man finner etiskt riktigt eller att tvingas göra något man inte finner etiskt korrekt." - Rollin (2011)

Känner du igen den?

- Ja

- Nej
- Vet ej

C. Definition av moralisk stress:

"Moralisk stress kan uppstå efter att under en lång tid och vid upprepade tillfällen ha behövt agera i strid med sina egna etiska värderingar - genom att förhindras från att utföra det man finner etiskt riktigt eller att tvingas göra något man inte finner etiskt korrekt." - Rollin (2011)

Känner du igen begreppet nu när du fått definitionen?

- Ja
- Nej
- Vet ej

D. Nu när du sett definitionen av moralisk stress är, tror du att du kommer drabbas av det i ditt framtida arbetsliv?

- Ja
- Nej
- Vet ej

E. Är moralisk stress något du ofta funderar på?

- Ja
- Nej
- Vet ej

F. Upplever du att du haft moralisk stress det senaste året?

- Ja
- Nej
- Vet ej

G. Tror du att du kommer drabbas av moralisk stress i ditt framtida arbetsliv?

- Ja
- Nej
- Vet ej

H. Varför tror du att du inte kommer påverkas av moralisk stress i ditt framtida arbetsliv?

Du kan välja ett eller flera alternativ och/eller skriva eget svar.

- Jag upplever inte att klinisk veterinärmedicin rymmer situationer som ger mig moralisk stress.

- Jag känner att jag har strategier så att jag kan förebygga och på så vis undvika moralisk stress genom att jag vet hur jag vill och kan bemöta djurägare.
- Jag känner att jag har strategier så att jag kan förebygga och på så vis undvika moralisk stress genom att jag vet hur jag vill och kan bemöta kollegor som tycker annorlunda än jag.
- Jag känner att jag har strategier så att jag kan förebygga och på så vis undvika moralisk stress genom att jag har bra kontakter för omplacering av djur.
- Jag känner att jag har strategier så att jag kan förebygga och på så vis undvika moralisk stress genom att jag har bra kontakter med länsveterinär vid djurskyddsfall.
- Vet ej
- Annat _____

I. Vad skapar moralisk stress hos dig?

Du kan välja ett eller flera alternativ och/eller skriva eget svar.

- Att avliva ett frisk djur.
- Att fortsätta behandla ett djur med låg välfärd eller ett djur du rekommenderat att avliva.
- Att behöva neka ett djur behandling på grund av ekonomiska begränsningar hos djurägaren.
- Att inte få ge djuret den behandling som du bedömer är rätt för att djurägaren önskar en annan behandling.
- Att utföra avancerad vård och krävande operationer på djur.
- Att inte få utföra och utnyttja den avancerade vård som vi idag har möjlighet till på djur.
- Att inte kunna lägga den tid du önskar på varje patient.
- Att djur används inom livsmedelsproduktionen.
- Att inte se individen, utan gruppen, vid viss behandling av livsmedelsproducerande djur.
- Att inte behandla sjuka lantbruksdjur (till exempel fjäderfä och gris) utan avliva eller skicka till slakt.
- Att behöva behandla djur av olika arter, trots att de har samma förmåga att uppleva lidande och glädje.
- Annat _____

J. Vad tror du kommer skapa moralisk stress hos dig?

Du kan välja ett eller flera alternativ och/eller skriva eget svar.

- Att avliva ett frisk djur.

- Att fortsätta behandla ett djur med låg välfärd eller ett djur du rekommenderat att avliva.
- Att behöva neka ett djur behandling på grund av ekonomiska begränsningar hos djurägaren.
- Att inte få ge djuret den behandling som du bedömer är rätt för att djurägaren önskar en annan behandling.
- Att utföra avancerad vård och krävande operationer på djur.
- Att inte få utföra och utnyttja den avancerade vård som vi idag har möjlighet till på djur.
- Att inte kunna lägga den tid du önskar på varje patient.
- Att djur används inom livsmedelsproduktionen.
- Att inte se individen, utan gruppen, vid viss behandling av livsmedelsproducerande djur.
- Att inte behandla sjuka lantbruksdjur (till exempel fjäderfä och gris) utan avliva eller skicka till slakt.
- Att behöva behandla djur av olika arter, trots att de har samma förmåga att uppleva lidande och glädje.
- Annat_____

K. Tror du upplevelsen av moralisk stress är en faktor som kan komma att påverka dig så att du inte stannar kvar som kliniskt verksam veterinär hela yrkeslivet?

- Ja
- Nej
- Jag vill inte arbeta kliniskt
- Vet ej

L. Hur länge tror du att du kommer stanna i yrket som kliniskt verksam veterinär?

- Kortare än 2 år
- 2-5 år
- 6-10 år
- Över 10 år
- Vet ej

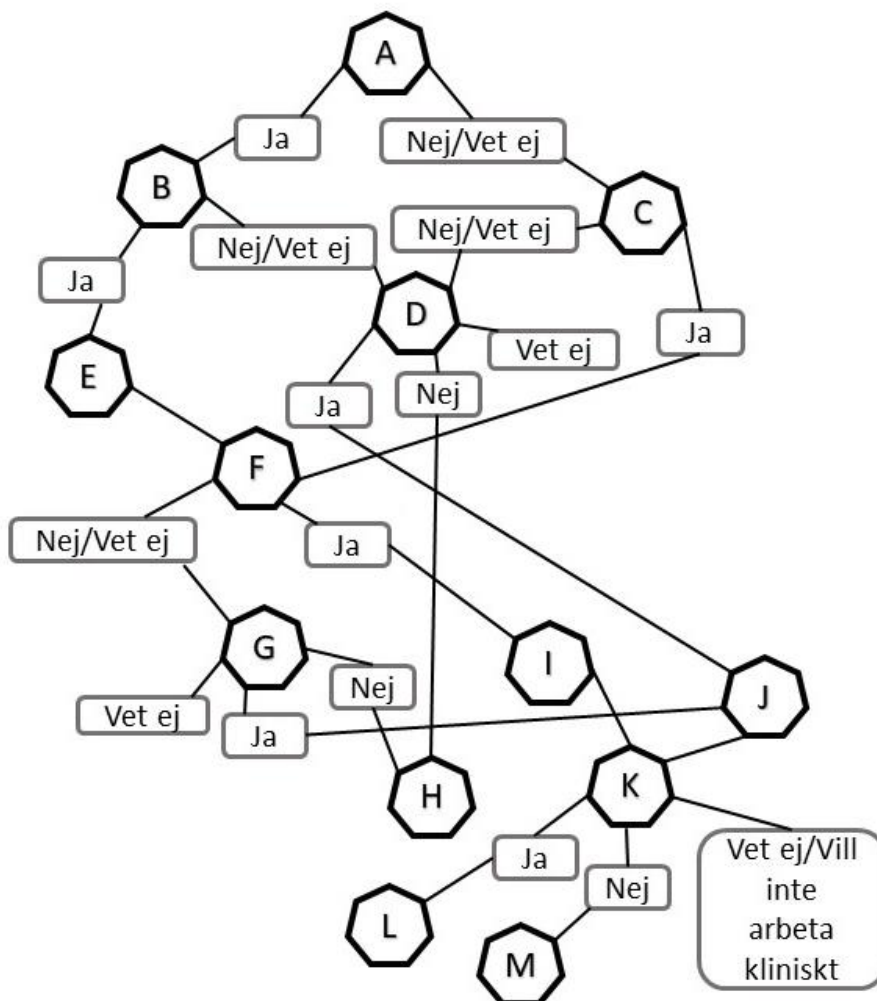
M. Varför tror du att moralisk stress inte är en faktor som kommer vara avgörande för att du stannar i yrket som kliniskt verksam veterinär?

Du kan välja ett eller flera alternativ och/eller skriva eget svar.

- Jag har strategier för att hantera moralisk stress genom att prata med kollegor.

- Jag har strategier för att hantera moralisk stress genom att prata med familj och/eller vänner.
- Jag har strategier för att hantera moralisk stress genom mina fritidsaktiviteter.
- Att jobba kliniskt är väldigt viktigt för mig och jag tänker inte sluta på grund av risk för eller faktisk moralisk stress.
- Djuren behöver veterinärer, jag kan inte svika dom genom att sluta.
- Moralisk stress hör till yrkeslivet som veterinär, det får man räkna med och lära sig hantera.
- Vet ej
- Annat _____

Se bild nedan för att se flödet av frågorna i delen om moralisk stress då respondenten fick olika frågor beroende på svar på tidigare fråga. Bokstäverna i bilden nedan representerar motsvarande fråga som redovisats ovan.

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. **Som student äger du upphovsrätten** till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Även om du inte publicerar fulltexten kommer den arkiveras digitalt. Om fler än en person har skrivit arbetet gäller krysset för samtliga författare. Läs om SLU:s publiceringsavtal här:

- <https://www.slu.se/site/bibliotek/publicera-och-analysera/registrera-och-publicera/avtal-for-publicering/>.

JA, jag ger härmed min tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag ger inte min tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.